

2014•2015
FACULTEIT RECHTEN
master in de rechten

Masterproef
De WHO en duurzaam gebruik van natuurlijke grondstoffen

Promotor :
Prof. dr. Geert VAN CALSTER

Philippe Aerts
Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten

De transnationale Universiteit Limburg is een uniek samenwerkingsverband van twee universiteiten in twee landen: de Universiteit Hasselt en Maastricht University.

Universiteit Hasselt | Campus Hasselt | Martelarenlaan 42 | BE-3500 Hasselt
Universiteit Hasselt | Campus Diepenbeek | Agoralaan Gebouw D | BE-3590 Diepenbeek

Maastricht University

2014•2015
FACULTEIT RECHTEN
master in de rechten

Masterproef

De WHO en duurzaam gebruik van natuurlijke grondstoffen

Promotor :
Prof. dr. Geert VAN CALSTER

Philippe Aerts

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten

Samenvatting

De laatste jaren is er een grote opkomst van de problematiek van de klimaatverandering. Er wordt volop gezocht naar oplossingen. Een van de oplossingen is het gebruik van hernieuwbare energie, deze energiebron heeft een veel lagere CO₂-uitstoot dan traditionele fossiele brandstoffen. De hernieuwbare energiemarkt is nog volop aan het ontwikkelen. Deze ontwikkeling wordt vaak gesteund door overheden. Dit heeft voor hen een dubbele functie, in de eerste plaats helpt het de klimaatverandering tegen te gaan en in de tweede plaats geeft het ontwikkelen van een nieuwe sector een boost aan hun economie.

De overheidssteun op het gebied van hernieuwbare energie komt vaak in conflict met de regelgeving van de Wereldhandelsorganisatie. Deze laatste heeft als doel het liberaliseren van de internationale handel. Deze regelgeving is er dus op gericht om handelsbelemmeringen te minimaliseren. Overheidsmaatregelen ter promotie van hernieuwbare energie zijn vaak gericht op de lokale markt. Op deze manier creëren ze een voordeel voor lokale producenten dat niet bestaat voor andere producenten. Dit vormt een obstakel voor de vrije handel, aangezien dit een verstoring is van de vrije concurrentie.

Het grote probleem van dit conflict is dat er verschillende belangen spelen. De hernieuwbare energiemarkt is een belangrijke sector, het is ook een sector waar overheidssteun noodzakelijk is. De regelgeving van de Wereldhandelsorganisatie bevat een aantal uitzonderingen, deze zijn echter niet op voorzien om deze belangenafweging te maken. Deze belangen speelden nog niet zo een grote rol bij het opstellen van de regelgeving.

De huidige regelgeving is niet voorzien op deze conflicten, hierdoor zullen overheden vaak in de problemen komen. Er zal binnen deze masterthesis onderzocht worden welke evolutie in de regelgeving wenselijk is naar de toekomst toe. Er zullen een aantal mogelijkheden worden besproken. Het opstellen van een nieuwe overeenkomst met betrekking tot hernieuwbare energie lijkt de meeste wenselijke te zijn.

Er zal verder worden onderzocht hoe deze nieuwe overeenkomst tot stand zou moeten komen. De bedoeling is weer te geven waarmee rekening zal moeten worden gehouden, welke principes er toegepast zouden moeten worden, ...

Dankwoord

Een thesis schrijven is een werk van lange adem. Ik zou me in dit dankwoord dan ook graag willen richten tot de mensen die mij geholpen hebben deze thesis tot een goed einde te brengen.

Eerst en vooral zou ik graag mijn promotor, Prof. Dr. Van Calster en mij co-promotor mevrouw Koekkoek willen bedanken voor de goede raadgeving en begeleiding de afgelopen maanden.

Daarnaast zou ik graag mijn ouders bedanken. Zonder hun emotionele en financiële steun zou het niet mogelijk zijn geweest om mijn studies te voltooien. Bovendien zou ik mijn moeder graag oprecht bedanken voor het geduldig nalezen van mijn thesis. Ook wil ik mijn vriendin bedanken voor het nalezen van mijn thesis en de emotionele steun en het geduld.

Inhoudsopgave

Samenvatting	
Dankwoord	I
Inhoudsopgave	III
Inleiding.....	1
Onderzoeksmethode	5
Deel I: Probleemstelling	7
Hoofdstuk 1: Beschrijving	7
Hoofdstuk 2: Canada Renewable energy case	9
Afdeling 2.1 Conflictsituering	9
Afdeling 2.2 Probleem.....	9
Hoofdstuk 3: AD590-solar panels dispute.....	13
Afdeling 3.1 Conflictsituering	13
Afdeling 3.2 Probleem.....	13
Deel II: Maatregelen, organisaties en regelgeving	17
Hoofdstuk 1: Overheidsmaatregelen.....	19
Afdeling 1.1 Subsidies	19
Afdeling 1.2 Eisen van lokale inhoud.....	19
Afdeling 1.3 Terugleververgoeding	20
Afdeling 1.4 Antidumping maatregelen.....	20
Hoofdstuk 2: De Wereldhandelsorganisatie.....	23
Afdeling 2.1 Functies van de Wereldhandelsorganisatie	23
Afdeling 2.2 Geschillenbeslechting in de Wereldhandelsorganisatie	24
Hoofdstuk 3: Relevante regelgeving	29

Afdeling 3.1 General Agreement on Tariffs and Trade.....	29
Afdeling 3.2 Agreement on Trade Related Investment Measures	33
Afdeling 3.3 Agreement on Subsidies and Countervailing Measures	34
Afdeling 3.4 Anti Dumping maatregelen regelgeving	37
Deel III: Toetsing van de maatregelen aan wetgeving	39
Hoofdstuk 1: Mogelijke reeds bestaande oplossingen	41
Afdeling 1.1 Bestaande uitzonderingen.....	41
Afdeling 1.2 Toepassingsgebied van bestaande uitzonderingen.....	44
Hoofdstuk 2: Nieuwe oplossingen.....	49
Afdeling 2.1 Verklarende richtlijn	49
Afdeling 2.2 Aanpassen bestaande regelgeving	50
Afdeling 2.3 Opstellen van een nieuwe overeenkomst	51
Deel IV: Overeenkomst voor hernieuwbare energie.....	53
Hoofdstuk 1: De Agreement on Agriculture als inspiratiebron	55
Afdeling 1.1 Ontstaan	55
Afdeling 1.2 De overeenkomst	55
Afdeling 1.3 Resultaat.....	58
Hoofdstuk 2: Staatssteun in de EU	61
Hoofdstuk 3: Mee te nemen principes	63
Afdeling 3.1 Transparantie	63
Afdeling 3.2 Beleid	63
Afdeling 3.3 Gemeenschapsgevoel.....	63
Hoofdstuk 4: Naar een nieuwe overeenkomst	65
4.4.1 Een nieuwe overeenkomst	67
Conclusie	69

Bibliografie	73
Wetgeving	73
Rechtspraak.....	74
Rechtsleer	75

Inleiding

We worden steeds vaker geconfronteerd met de klimaatverandering. Klimaatverandering zal de komende decennia een grote uitdaging zijn voor de samenleving¹. Eén van de zaken die we vaak relateren met de klimaatverandering is de opwarming van de aarde. Als we spreken over het tegengaan van de klimaatverandering dan wordt er vaak gesproken over het verminderen van broeikasgassen². Deze broeikasgassen komen in grote mate voort uit het gebruik van fossiele brandstoffen. Er zou meer gebruik moeten worden gemaakt van hernieuwbare energiebronnen zoals wind- en zonne-energie, waterenergie, energieproductie uit biomassa, ... Deze energiebronnen produceren veel minder broeikasgassen dan fossiele brandstoffen (zoals olie en gas) en produceren soms zelfs geen broeikasgassen³. Het vervangen van fossiele brandstoffen als bron van energie door hernieuwbare bronnen zou dus een grote stap zijn in het tegengaan van de klimaatverandering.

Het gebruiken van hernieuwbare bronnen van energie is niet enkel goed om de klimaatverandering tegen te gaan, er zijn ook nog andere voordelen verbonden aan het gebruik van hernieuwbare energie. We gebruiken veel fossiele brandstoffen zoals olie, gas en kolen. Dit zijn geen hernieuwbare grondstoffen, aangezien ze niet vervangen kunnen worden. Ze zijn ontstaan uit een lang proces van chemische verandering dat miljoenen jaren geleden is begonnen⁴. De bronnen uit hernieuwbare energie zijn per definitie hernieuwbaar, deze bronnen zullen na verloop van tijd niet uitgeput geraken. Door meer hernieuwbare energiebronnen te gebruiken, al dan niet voorlopig in combinatie met klassieke fossiele brandstoffen, zal men meer zekerheid hebben over de energievoorziening. Daarnaast zullen landen die normaal fossiele brandstoffen moeten importeren onafhankelijker worden indien ze zelf hernieuwbare energie kunnen produceren. Door deze zekerheid zijn ze ook minder afhankelijk van de prijsschommelingen van fossiele energie, aangezien deze schaarser wordt zijn de prijzen naar de toekomst niet voorspelbaar⁵. Wanneer landen zelf hernieuwbare energieproducties starten zullen er bovendien ook nieuwe jobs ontstaan die de lokale economie ook ten goede komen.⁶

We merken dan ook dat hernieuwbare energie meer en meer in het straatbeeld komt, zo zijn er veel particuliere woningen die gebruik maken van zonnepanelen om een deel van hun energie te produceren, maar ook bij ondernemingen zien we dat er meer en meer gebruik wordt gemaakt van bronnen van hernieuwbare energie zoals zonnepanelen, of zelfs windmolens.

¹ J. F. DIMENTO, P. DOUGHMAN, *Climate Change: What it Means for Us, Our Children, and Our Grandchildren*, Massachusetts, MIT Press, 2007.
² C. FRÄSS – EHRFELD, *Renewable Energy Sources A Chance to Combat Climate Change*, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, 2009, 109.

³ C. FRÄSS – EHRFELD, *Renewable Energy Sources A Chance to Combat Climate Change*, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, 2009, 110.

⁴ C. FRÄSS – EHRFELD, *Renewable Energy Sources A Chance to Combat Climate Change*, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, 2009, 113.

⁵ C. FRÄSS – EHRFELD, *Renewable Energy Sources A Chance to Combat Climate Change*, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, 2009, 126.

⁶ C. FRÄSS – EHRFELD, *Renewable Energy Sources A Chance to Combat Climate Change*, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, 2009, 110.

Er zijn dan continu technologische ontwikkelingen nodig om beter gebruik te kunnen maken van deze bronnen van hernieuwbare energie. Deze technologieën zijn natuurlijk niet goedkoop en er is nog veel ontwikkeling vereist. Om hieraan tegemoet te komen zullen overheden proberen deze technologieën te promoten door hen economisch aantrekkelijker te maken. Zo kunnen ze bijvoorbeeld subsidies geven aan mensen die zonnepanelen plaatsen, of het garanderen van een vaste aantrekkelijke prijs voor de energie die geproduceerd is uit bronnen van hernieuwbare energie⁷.

Overheden die het aanmoedigen om energie uit hernieuwbare bronnen te halen zullen hier een zekere financiële draagkracht voor moeten hebben. Zeker als men dit ook wil promoten bij grote investeerders en bedrijven die op een grote schaal hernieuwbare energie gaan produceren. Aangezien er dan al veel kapitaal zal worden geïnvesteerd, zal de overheid proberen om de uitwerking van de steun op eigen grondgebied te houden.

Dit kan in conflict komen met andere verplichtingen van de overheden op het gebied van internationale handel. Veel landen zijn lid van de Wereldhandelsorganisatie, dit is een organisatie die gericht is op de liberalisering van de internationale handel. Indien overheden proberen om hun eigen markt in hernieuwbare energie te stimuleren en hun steun zoveel mogelijk op deze markt proberen te richten dan kunnen er conflicten ontstaan. Een principe dat moet bijdragen aan de liberalisering van de internationale handel is bijvoorbeeld het principe van nationale behandeling. Dit heeft als doelstelling dat de producten van verschillende landen gelijk moeten worden behandeld op dezelfde markt. Onder de regelgeving van de Wereldhandelsorganisatie zijn ook niet alle subsidies toegestaan, bepaalde maatregelen die overheden nemen zouden als subsidie kunnen worden gekwalificeerd en niet toegestaan zijn.

Er ontstaat dus een lastig conflict tussen verschillende belangen. Langs de ene kant nemen overheden maatregelen om hernieuwbare energie te promoten en actie te ondernemen in het kader van de klimaatsverandering. Langs de andere kant moeten de overheden hun verplichtingen in het waarborgen van de vrije handel nakomen. Dit kan een probleem vormen aangezien bij het nemen van maatregelen en het bieden van steun overheden zich vaak focussen op hun eigen grondgebied.

De regelgeving waaruit de verplichtingen van de overheden voortvloeien met betrekking tot de liberalisering van de internationale handel bevat een aantal uitzonderingen. In de huidige conflicten is echter te zien dat deze uitzonderingen niet opgesteld zijn met dit soort conflicten in gedachten. De belangen die spelen zijn niet meegenomen in de uitzonderingen en de uitzonderingen zijn dan ook moeilijk toepasbaar. De focus van de bestaande regelgeving ligt bij de liberalisering van de internationale handel, andere belangen zijn slechts in beperkte mate opgenomen. Dit heeft als gevolg dat het afwegen van deze belangen geen gemakkelijke opdracht is.

In de huidige situatie van klimaatverandering is het wenselijk dat overheden hiertegen kunnen opkomen. Er bestaat echter nog geen duidelijkheid over de manier waarop deze conflicten in de toekomst zullen worden opgelost. Aangezien de klimaatverandering en de opkomst van

⁷ <http://www.zonnepanelen-info.be>.

hernieuwbare energie als reactie hierop nog aan belang zal toenemen is het wenselijk dat er wordt voorzien in een oplossing. Er moet een duidelijke en doordachte manier worden gevonden om deze conflicten op te lossen.

Onderzoeksmethode

Als het gaat om internationale handel dan zorgt de Wereldhandelsorganisatie voor een belangrijk platform. Dit is namelijk een plaats waar handeldrijvende landen samenkomen en regels vaststellen om deze handel op een goede manier te laten verlopen. De bedoeling van deze organisatie is om de internationale handel zoveel mogelijk te liberaliseren. De meeste regelgeving is dan ook opgesteld met de bedoeling om handelsbelemmeringen op te heffen.

Langs de andere kant hebben overheden meer motieven om maatregelen te nemen dan enkel de vrijwaring van de vrije handel. Zo zullen ze ook aan de ontwikkeling van hun eigen economie denken, de creatie van jobs, behoud van het milieu, ... Het probleem ontstaat wanneer overheden maatregelen nemen die andere belangen nastreven dan vrije handel, en die zelfs tegenstrijdig zijn. Overheden zullen hun lokale economie bijvoorbeeld willen stimuleren, dergelijke maatregelen kunnen het evenwicht op de markt verstoren aangezien buitenlandse economieën deze steun niet krijgen.

Het kan dus zijn dat hierdoor regels opgesteld in de Wereldhandelsorganisatie geschonden worden. Op het gebied van hernieuwbare energie worden er veel subsidies toegekend door overheden om investeerders en bedrijven aan te moedigen hierin te investeren. Deze subsidies wil men liefst ten goede laten komen aan de lokale industrie. Overheden zullen dan voorwaarden stellen voor het ontvangen van deze subsidies, deze bevatten bepalingen die ervoor zorgen dat er vooral voordelen zijn voor lokale ondernemingen.

Er is hier dus een lastig conflict, in de eerste plaats is het goed dat overheden deze subsidies toekennen. Er is namelijk veel te doen rond de opwarming van de aarde, hernieuwbare energie, ... Overheden kunnen de ontwikkeling van alternatieve energie dus sterk stimuleren aan de hand van deze subsidies. Langs de andere kant moeten overheden zich ook houden aan de regels voor internationale handel. Deze dienen ervoor om de handel en concurrentie zo eerlijk mogelijk te laten verlopen.

De bedoeling van dit onderzoek is om na te gaan in hoeverre het recht van de Wereldhandelsorganisatie een invloed heeft op de ontwikkeling van hernieuwbare energie. Beiden kunnen namelijk in conflict komen en hierin dient een evenwicht te worden gevonden.

Deze masterthesis zal proberen stap voor stap tot een antwoord te komen.

Om te beginnen zal het probleem dat zich kan voordoen indien overheden maatregelen nemen ter bevordering van de markt van hernieuwbare energie worden toegelicht. Dit zal gebeuren aan de hand van twee conflicten als voorbeeld. Dit wordt behandeld in het eerste deel.

Nadat het probleem is toegelicht zullen er nog een aantal andere elementen moeten worden toegelicht. Deel II zal deze elementen uiteenzetten. Om te beginnen zullen er een aantal maatregelen die overheden nemen ter bevordering van de markt van hernieuwbare energie worden toegelicht. Vervolgens zal er ook kort worden uitgelegd wat de Wereldhandelsorganisatie is en hoe

de procedure van geschillenbeslechting verloopt. De Wereldhandelsorganisatie is namelijk een belangrijke instelling in dit conflict. Nadien zal de relevante regelgeving worden weergegeven. Het is deze regelgeving die de belangen met betrekking tot de vrije internationale handel waarborgt en waarmee de maatregelen die overheden nemen in conflict kunnen komen.

Deel I en II situeren het probleem en geven de noodzakelijke elementen weer. In Deel III zal er worden gekeken op welke manier er een oplossing voor het conflict kan worden gevonden. In de eerste plaats zal er een poging worden gedaan om dit te doen aan de hand van de bestaande regelgeving en de bestaande uitzonderingen. Deze zijn opgesteld toen dit soort conflicten en dit soort belangen nog niet speelden. Dit kan voor moeilijkheden zorgen. Er zal dan ook worden gekeken naar andere mogelijke manieren die aan het conflict tegemoet zouden kunnen komen.

In Deel IV zal een van de nieuwe mogelijke manieren verder worden uitgediept. Dit deel zal gaan over de mogelijkheid om een nieuwe overeenkomst op te stellen met betrekking tot hernieuwbare energie. Deze overeenkomst zou de belangen van de energiemarkt en de huidige situatie met betrekking tot de klimaatsverandering mee in overweging kunnen nemen. Om deze overeenkomst op te stellen zal er worden gekeken of er inspiratie kan worden gehaald in de overeenkomst met betrekking tot de markt in landbouwproducten. Er zal dan een analyse worden gemaakt van deze overeenkomst. Ook zal er worden gekeken naar het systeem van staatssteun in de EU en zullen er nog een aantal algemene principes worden besproken die een rol kunnen spelen bij het opstellen van een nieuwe overeenkomst.

De uiteindelijke bedoeling van deze masterthesis is om te kunnen weergeven hoeveel invloed de huidige regelgeving heeft op maatregelen ter bevordering van de markt van hernieuwbare energie.

Deze invloed kan voor problemen zorgen en er zal getracht worden een mogelijke oplossing te vinden. Nadien zal worden geprobeerd een algemene richtlijn te geven waarop een nieuwe overeenkomst zou kunnen worden opgesteld. Deze overeenkomst zou dan betrekking hebben op hernieuwbare energie en een oplossing bieden voor de bestaande conflicten.

De concrete onderzoeksvraag van deze masterthesis luidt dan ook:

Welke invloed heeft het recht van de Wereldhandelsorganisatie op maatregelen die overheden nemen ter promotie van hernieuwbare energie?

- Op welke manier kan er meer zekerheid worden gebracht over de uitkomst van mogelijke conflicten?
- Op welke manier kan er een evenwicht worden gevonden tussen de verschillende belangen?
- Hoe zou een nieuwe overeenkomst betreffende hernieuwbare energie opgebouwd kunnen zijn?

Deel I: Probleemstelling

Hoofdstuk 1: Beschrijving

Zoals eerder al gezegd is het doel om te bestuderen welke invloed het recht van de Wereldhandelsorganisatie heeft op maatregelen die overheden nemen om het gebruik van hernieuwbare energie te bevorderen. Deze maatregelen kunnen namelijk in conflict komen met bepaalde regelgeving betreffende de internationale handel. Welke maatregelen zoal genomen worden en welke regelgeving hiermee overtreden zou kunnen worden zal verder besproken worden. Om een beeld te geven van de mogelijke conflicten die kunnen ontstaan zullen er eerst twee conflicten worden besproken.

Het eerste conflict is een conflict dat is ontstaan vanwege een maatregel die Canada had genomen. De Canadese overheid heeft gebruik gemaakt van een terugleververgoedinsschema (zie *infra* Deel II Afdeling 1.3) om het gebruik van hernieuwbare energie promoten. Om van deze vergoeding gebruik te kunnen maken was vereist dat ondernemingen voor een bepaalde hoeveelheid gebruik maakte van lokale apparatuur. Deze voorwaarde is de zogenaamde lokale inhoud eis (zie *infra* Deel II Afdeling 1.2). Deze maatregel vormt een probleem, aangezien zij afbreuk doet aan enkele beginselen met betrekking tot internationale handel. Er ontstaat immer een marktvoordeel voor producten die lokaal worden geproduceerd en geïmporteerde producten.

Een tweede voorbeeld gaat over een conflict betreffende maatregelen die de Europese Unie wil nemen. De Europese Unie wenst op te treden tegen het dumpen van producten door derde landen op de Europese markt. Hier zal moeten nagegaan of er sprake is van dumping en of aan de voorwaarden om hiertegen op te treden voldaan is.

Hoofdstuk 2: Canada Renewable energy case

Afdeling 2.1 Conflictsituering

In de Canadese provincie Ontario wil de overheid de CO₂-uitstoot verlagen. Om dit te bereiken wil men proberen om de energieproductie op basis van steenkool te vervangen door meer groene energieproductiesystemen. Teneinde dit doel te bereiken heeft de overheid een terugleververgoedingsschema ingevoerd. Dit schema diende ter promotie van de productie van zonne-energie door gebruik te maken van fotovoltaïsche cellen en windenergie. Dit was zowel van toepassing op commerciële producenten als op particulieren die thuis energie produceerden en deze terug verkochten aan het net. Om een terugleververgoedingscontract te krijgen waren er echter wel voorwaarden opgesteld, één van deze voorwaarden was een eis van minimale lokale inhoud bij het ontwerpen en produceren van de gebruikte technologieën voor de productie van deze hernieuwbare energie⁸.

Afdeling 2.2 Probleem

De klacht tegen Canada was ingediend door Japan. De klacht kan onderverdeeld worden in drie schendingen die Canada volgens Japan maakte⁹:

1. Schending van Artikel III.4 van de General Agreement on Tariffs and Trade (hierna: GATT) omwille van de vereiste van een minimale nationale relatie voor de gebruikte technologie.
2. Schending van Artikel 2.1 van de Agreement on Trade-related Investment Measures (hierna: TRIMs Agreement) die een verbod opleggen aan handelsgerelateerde investeringsmaatregelen die in strijd zijn met Artikel III GATT.
3. Schending van Artikel 3.1 (b) en 3.2 van de Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (hierna: SCM Agreement) dat een verbod stelt op invoervervangende subsidies.

Onderafdeling 2.2.1 Toepasselijk recht

Artikel III.4 GATT luidt als volgt:

"The products of the territory of any contracting party imported into the territory of any other contracting party shall be accorded treatment no less favourable than that accorded to like products of national origin in respect of all laws, regulations and requirements affecting their internal sale, offering for sale, purchase, transportation, distribution or use. The provisions of this paragraph shall not prevent the application of differential internal transportation charges which are based exclusively on the economic operation of the means of transport and not on the nationality of the product."

⁸ K. KULOVESI, "International Trade Disputes on Renewable Energy: Testing Ground for Mutual Supportiveness of WTO Law and Climate Change Law", *RECIEL*, 2014, (342) 345.

⁹ Panel report, Canada – Certain Measures affecting the renewable energy generation sector, Canada – Measures relating to the feed-in tariff program, WT/DS412/R, WT/DS426/R, December 2012, 3.1 (Verder genoemd: Panel report, Canada – Renewable energy).

Dit artikel stelt dat nationale en buitenlandse producten op dezelfde manier moeten worden behandeld en dat er geen onderscheid mag gemaakt worden in wetgeving, regelgeving of vereisten op basis van hun oorsprong. Het enige onderscheid dat gemaakt mag worden is in de vergoeding voor het transport van de producten dat in bepaalde gevallen duurder kan zijn.

Artikel 2.1 TRIMs Agreement luidt als volgt:

"Without prejudice to other rights and obligations under GATT 1994, no Member shall apply any TRIM that is inconsistent with the provisions of Article III or Article XI of GATT 1994."

Bij het vaststellen van handelgerelateerde investeringsmaatregelen mag er geen afbreuk worden gedaan aan de vereiste onder de GATT om nationale en buitenlandse producten gelijk te behandelen.

Artikel 3.1 (b) SCM Agreement luidt als volgt:

"Except as provided in the Agreement on Agriculture, the following subsidies, within the meaning of Article 1, shall be prohibited:

(b) subsidies contingent, whether solely or as one of several other conditions, upon the use of domestic over imported goods."

Artikel 3.2 SCM Agreement luidt als volgt:

"A Member shall neither grant nor maintain subsidies referred to in paragraph 1."

Artikel 1.1 van de SCM Agreement geeft aan wanneer er voor de toepassing van dit akkoord sprake is van een subsidie. Indien er sprake is van een subsidie, is het voor de leden bij het akkoord niet toegestaan om een voorwaarde of een geheel van voorwaarden op te leggen die eigenlijk het effect hebben dat men lokale producten moet gebruiken boven geïmporteerde goederen.

Onderafdeling 2.1.2 Toetsing door de Dispute Settlement Body van de Wereldhandelsorganisatie

Schending van artikel III.4 GATT en artikel 2.1 TRIMs Agreement

Zowel het panel als het beroepsorgaan waren het eens dat er een overtreding was van deze bepalingen¹⁰¹¹. Het terugleververgoedingstarief dat Ontario had opgesteld behandelde buitenlandse

¹⁰ Panel report, Canada – Renewable Energy, 7.167.

¹¹ Appellate Body report, Canada – Certain Measures affecting the renewable energy generation sector, Canada – Measures relating to the feed-in tariff program, WT/DS412/AB/R, WT/DS426/AB/R, Mei 2013, 5.85 (Verder genoemd: Appellate Body report, Canada – Renewable Energy).

gelijkwaardige producten minder gunstig als de lokale producten doordat deze een voordeel genoten.

Canada probeerde zich hiertegen te verzetten door te motiveren dat de uitzondering in artikel III.8 GATT (a) van toepassing was. Deze bepaling voorziet een uitzondering voor reglementeringen die van toepassing zijn voor overheidsaanbestedingen voor goederen die door de overheid worden aangekocht en gebruikt¹².

Aangezien de overheid in dit geval de elektriciteit kocht en de vereiste van lokale inhoud van toepassing was op de installaties die gebruikt moesten worden om de elektriciteit te produceren is deze uitzondering niet van toepassing¹³.

Schending van artikelen 3.1 (b) en 3.2 SCM Agreement

In artikel 3.1 (b) SCM Agreement wordt voorzien in een verbod op subsidies waarvan de toekenning afhankelijk is van het gebruik van lokale producten boven geïmporteerde producten. Artikel 3.2 SCM Agreement bepaalt dat deze subsidies niet mogen worden aangenomen door landen of mogen worden onderhouden.

Om hierover uitspraak te doen werd er eerst een stap teruggezet. Er moet in de eerste plaats sprake zijn van een subsidie, een definitie van een subsidie is voorzien in artikel 1.1 SCM Agreement:

"1.1 For the purpose of this Agreement, a subsidy shall be deemed to exist if:

(a)(1) there is a financial contribution by a government or any public body within the territory of a Member (referred to in this Agreement as "government"), i.e. where:

(i) a government practice involves a direct transfer of funds (e.g. grants, loans, and equity infusion), potential direct transfers of funds or liabilities (e.g. loan guarantees);

(ii) government revenue that is otherwise due is foregone or not collected (e.g. fiscal incentives such as tax credits)¹;

(iii) a government provides goods or services other than general infrastructure, or purchases goods;

(iv) a government makes payments to a funding mechanism, or entrusts or directs a private body to carry out one or more of the type of functions illustrated in

(i) to (iii) above which would normally be vested in the government and the practice, in no real sense, differs from practices normally followed by governments;

¹² Panel report, Canada – Renewable Energy, 7.86 – 7.91.

¹³ Panel report, Canada – Renewable Energy, 7.152, Appellate Body report, Canada – Renewable Energy, 5.75 – 5.84.

or

(a)(2) there is any form of income or price support in the sense of Article XVI of GATT 1994;

and

(b) a benefit is thereby conferred."

De grote discussie ging in dit geval over 1.1 (b) SCM Agreement, over het feit of er werkelijk een voordeel werd toegekend. Om te onderzoeken of er sprake is van een financieel voordeel moet er een maatstaaf zijn. Er zal gekeken moeten worden naar de situatie zoals die normaal zou bestaan in de betreffende markt¹⁴. De vraag rees dan naar wat die markt in dit geval was.

Zowel het panel als het Beroepsorgaan komen tot dezelfde beslissing, maar over wat de betreffende markt in dit geval was namen ze beide een ander standpunt in. Het panel nam als maatstaaf de elektriciteitsmarkt in zijn geheel, dus zowel hernieuwbare energie als fossiele en nucleaire energie¹⁵. Het Beroepsorgaan daarentegen vond dat hoewel aan de kant van de afnemers de energiesoorten hetzelfde zijn, er aan de kant van de producenten een groot verschil bestaat. Producenten van hernieuwbare energie zouden nooit kunnen concurreren met producenten van andere energiesoorten zonder de steun van de overheid. De overheid had dus een eigen markt gecreëerd voor hernieuwbare energie en de maatstaaf moest dan ook een gelijkaardige markt voor hernieuwbare energie zijn¹⁶. Uiteindelijk besloten zowel het panel als het Beroepsorgaan dat er niet voldoende bewijs en gegevens waren om te oordelen of er in vergelijking met de maatstaaf een voordeel werd gecreëerd¹⁷.

¹⁴ Panel report, Canada – Renewable Energy, 7.271 – 7.275.

¹⁵ Panel report, Canada – Renewable Energy, 7.318.

¹⁶ Appellate Body report, Canada – Renewable Energy, 5.178.

¹⁷ Panel report, Canada – Renewable Energy, 7.327, Appellate Body report, Canada – Renewable Energy, 5.246.

Hoofdstuk 3: AD590-solar panels dispute

Afdeling 3.1 Conflictsituering

In China is de technologische ontwikkeling volop bezig. Ook op het gebied van hernieuwbare energie wil men de trein niet missen. Om lokale bedrijven aan te moedigen in hernieuwbare energie te investeren werden er verschillende maatregelen ingevoerd. Om te genieten van deze voordelen werden er eisen van lokale gekoppeld aan het verkrijgen ervan. Dit heeft er niet enkel voor gezorgd dat lokale bedrijven gingen investeren maar ook dat buitenlandse bedrijven zich in China gingen vestigen om van deze voordeelmaatregelen te genieten. Hierdoor is China de grootste producent van zonnepanelen. Lokaal is het gebruik van zonnepanelen echter niet zo hoog, maar de Chinese overheid heeft ook export promotende maatregelen genomen die China een dominantie positie leveren op de wereldmarkt¹⁸.

Afdeling 3.2 Probleem

De EU heeft een onderzoek ingesteld tegen de import van Chinese zonnepanelen in de EU. Het onderzoek is ingesteld omdat China zonnepanelen en onderdelen zou dumpen op de Europese markt. Hierdoor konden de Europese producenten niet verkopen tegen de prijzen van de Chinese import¹⁹. Europa wou antidumping maatregelen instellen om lokale bedrijven te beschermen.

De regelgeving omtrent dumping kan worden teruggevonden in artikel VI GATT en in de Anti-dumping Agreement (Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994). Verder is er ook nog Europese regelgeving betreffende dumping terug te vinden in Richtlijn 1225/2009/EC.

Onderafdeling 3.2.1 Onderzoek door de Europese Commissie

Onder het recht van de WTO (artikel 1 Anti-Dumping Agreement) kan men antidumping maatregelen invoeren indien er sprake is van dumping zoals beschreven in artikel VI 1 GATT:

"1. The contracting parties recognize that dumping, by which products of one country are introduced into the commerce of another country at less than the normal value of the products, is to be condemned if it causes or threatens material injury to an established industry in the territory of a contracting party or materially retards the establishment of a domestic industry."

Er worden dus drie voorwaarden gesteld opdat een overheid antidumping maatregelen kan invoeren. De ingevoerde goederen worden gedumpt en de lokale industrie ondervindt schade omwille van deze dumping. Er dient een werkelijk causaal verband te bestaan tussen de dumping van de goederen en de schade die de lokale industrie lijdt.

¹⁸ K. KULOVESI, "International Trade Disputes on Renewable Energy: Testing Ground for Mutual Supportiveness of WTO Law and Climate Change Law", *RECIEL* 2014, 342 - 353, 349.

¹⁹ European Commission, 'EU initiates anti-dumping investigation on solar panel imports from China', Memo 6 September 2012, terug te vinden op: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-647_en.htm.

De Europese regelgeving stelt dezelfde drie voorwaarden, maar voegt er nog een extra voorwaarde aan toe. Er moet ook gekeken worden naar de Europese interesse naar het nemen van maatregelen²⁰.

In de eerste plaats werd gekeken of er sprake was van dumping. Dumping wordt vastgesteld overeenkomstig artikel 2.1 van de Anti-Dumping Agreement. Er zal worden gekeken naar het verschil in prijs tussen de goederen na export en de prijs die van toepassing is in het land van oorsprong. In dit geval is de afzetmarkt in China van zonnepanelen beperkt en moest er overeenkomstig artikel 2.2 van de Anti-Dumping Agreement gekeken naar een ander gelijkaardig land waarnaar geëxporteerd wordt. Men heeft de vergelijking gemaakt met de prijs van de zonnepanelen in India en tot de conclusie gekomen dat de zonnepanelen inderdaad gedumpt werden op de Europese markt²¹.

Vervolgens werd er gekeken naar de mogelijke schade die de Europese markt ondervond ten gevolge van de dumping. In de periode dat de import van Chinese zonnepanelen in Europa toenam zag men dat de verkoop van zonnepanelen in het algemeen toenam. Europese producenten verkochten ook meer zonnepanelen, maar toch daalde hun marktaandeel²². De Commissie stelde vast dat indien de Chinese zonnepanelen aan deze prijs verkocht bleven worden op de Europese markt, veel Europese bedrijven hier nadeel van zouden ondervinden. Door de nadelige gevolgen van de dumping vanuit China hadden een aantal bedrijven reeds noodgedwongen hun deuren moeten sluiten²³.

De laatste voorwaarde overeenkomstig de GATT was dat er een link moest zijn tussen de schade en de dumping. De Commissie onderzocht verschillende mogelijke oorzaken zoals de vermindering van de terugleveringsvergoeding in bepaalde lidstaten, impact van de financiële crisis, consumptiegedrag, import van andere landen, ... maar geen van deze mogelijke oorzaken heeft zo een grote invloed als de import van China. De Commissie heeft dan ook besloten dat de dumping van Chinese import de oorzaak is voor de schade aan de Europese markt²⁴.

Ten slotte moet er overeenkomstig de Europese regelgeving nog gekeken worden naar de wenselijkheid van het nemen van een antidumpmaatregel voor Europa in het algemeen. Overeenkomstig artikel 21 van richtlijn 1225/2009/EC moet er gekeken worden naar alle belangen samen, zowel van de lokale markt, als van de consumenten, als de beleidsdoeleinden, ... Een belangrijk argument dat aan bod kwam was dat de import van goedkope zonnepanelen goed was voor de maatregelen van de EU om de klimaatverandering tegen te gaan²⁵. Verder werd er gewezen naar een daling van jobs in de sector van de installateurs, maar de Commissie stelde dat deze negatieve invloed beperkt zou zijn en dat de meeste bedrijven nog andere activiteiten hebben

²⁰ Richtlijn 1225/2009/EC van 30 November 2009 on protection against dumped imports from countries not members of the European Community, OJ L343/51, Artikel 21.

²¹ Commission Regulation no 513/2013, 4 juni 2013, OJ L152/5, §78 (Verder genoemd: Regulation 513/2013/EU).

²² Regulation 513/2013/EU, §130.

²³ Regulation 513/2013/EU, §157.

²⁴ K. KULOVESI, "International Trade Disputes on Renewable Energy: Testing Ground for Mutual Supportiveness of WTO Law and Climate Change Law", *RECIEL* 2014, 342 - 353, 350 - 351; Regulation 513/2013/EU, §§ 159 - 224.

²⁵ Regulation 513/2013/EU, §257.

waarop ze zich kunnen focussen. De Commissie zei ook dat mensen die hun job zouden kunnen verliezen zouden met de ervaring die ze hebben opgebouwd gemakkelijk ergens anders in de sector van hernieuwbare energie werk kunnen vinden²⁶. Bovendien wees de Commissie er ook op dat het belang van zonnepanelen niet teveel overschat mag worden in het bereiken van de doelstellingen tegen de klimaatsverandering²⁷. De Commissie erkende ook dat het mogelijk was dat de prijzen van zonnepanelen een beetje zouden stijgen, maar indien men geen antidumping maatregelen zou nemen zou dit ook gebeuren aangezien de producten die geïmporteerd werden zo goedkoop waren dat ze verlieslatend waren en deze prijs uiteindelijk ook zou stijgen²⁸.

Bovendien kon er ook enig gevaar gezien worden als de Chinese import door zijn lage prijzen dominant zou worden en lokale bedrijven sluiten, China zou dan een monopolie krijgen op de markt en zijn prijzen kunnen verhogen²⁹.

De conclusie die werd genomen is dat antidumpingmaatregelen genomen konden worden³⁰. De maatregelen die uiteindelijk werden genomen maakten een onderscheid tussen de exporteurs die meewerkte tijdens het onderzoek van de Commissie en diegene die dat niet deden waarbij degene die dat niet deden hogere antidumpingrechten moesten betalen³¹.

²⁶ Regulation 513/2013/EU, §247.

²⁷ Regulation 513/2013/EU, §258.

²⁸ Regulation 513/2013/EU, §249.

²⁹ Regulation 513/2013/EU, §253.

³⁰ Regulation 513/2013/EU, §260 – 261.

³¹ K. KULOVESI, "International Trade Disputes on Renewable Energy: Testing Ground for Mutual Supportiveness of WTO La wand Climate Change Law", *RECIEL* 2014, (342) 352.

Deel II: Maatregelen, organisaties en regelgeving

Het vorige hoofdstuk illustreerde dat overheden die maatregelen nemen ter promotie van hernieuwbare energie met bepaalde handel regulerende regelgeving in conflict kunnen komen. Er zijn verschillende soorten maatregelen die overheden kunnen nemen. In het eerste voorbeeld ging het om een terugleververgoeding met een eis van lokale inhoud als voorwaarde om van dat tarief te kunnen genieten. Deze maatregel was gericht op het aanmoedigen van de eigen markt in hernieuwbare energie. In het tweede voorbeeld ging het om antidumpingmaatregelen, deze waren ter bescherming van de eigen markt ten opzichte van buitenlandse markten.

In dit hoofdstuk zullen een aantal verschillende maatregelen kort worden toegelicht. Vervolgens zal er een toelichting worden gegeven over de Wereldhandelsorganisatie, dit is een belangrijke internationale instelling op het gebied van handel en het is ook vaak met de regelgeving van deze organisatie dat overheden in conflict komen indien ze maatregelen nemen. Wat vooral van belang is, is wat er gebeurt indien er maatregelen zijn die in conflict komen met de regelgeving, de procedure van conflictafhandeling zal dan ook besproken worden. Nadien zal er ook een overzicht worden gegeven van de regelgeving waarmee maatregelen ter promotie van hernieuwbare energie mee in conflict dreigen te komen.

Hoofdstuk 1: Overheidsmaatregelen

Hernieuwbare energie kent de laatste jaren zijn opkomst, maar omdat dit een vrij recent fenomeen is, is de ontwikkeling nog volop bezig. Zowel op het vlak van wetgeving als van technologie zit men volop in de ontwikkeling. De ontwikkeling van nieuwe technologieën kost geld en bedrijven zijn gericht op winst. Om bedrijven aan te moedigen investeringen in hernieuwbare energie te maken nemen overheden bepaalde maatregelen. Deze maatregelen richten zich echter vaak tot de eigen lokale bedrijven, dit wil zeggen dat deze nadelige gevolgen kunnen hebben voor bedrijven in andere landen en zelfs voor de technologische ontwikkeling in het algemeen. Hieronder zullen enkele van de meest voorkomende maatregelen besproken worden.

Afdeling 1.1 Subsidies

Omdat de ontwikkelingen op het gebied van hernieuwbare energie nog in een jong stadium zijn is het moeilijk voor bedrijven die hernieuwbare energie produceren om te concurreren met energieproducenten die fossiele brandstoffen of nucleaire energie gebruiken en al jaren voorstaan op de ontwikkeling van productietechnieken, ...

Het gebeurt dan vaker dat overheden subsidies gaan toekennen aan producenten van hernieuwbare energie. In 2013 werd er wereldwijd 121 miljard dollar aan subsidies toegekend voor de stimulatie van hernieuwbare energie³². Overheden gaan dan subsidies toekennen aan producenten van hernieuwbare energie zodat deze kunnen concurreren op de energiemarkt. Ook voor investeerders is het dan interessanter aangezien er dan de mogelijkheid is om winst te maken. Dankzij deze subsidies kan de sector van hernieuwbare energie zich verder ontwikkelen.

Afdeling 1.2 Eisen van lokale inhoud

Het toekennen van subsidies om bepaalde sectoren te stimuleren kost natuurlijk veel geld voor de staten. Overheden zullen dus liever willen dat deze subsidies de lokale markt ten goede komen en niet dat al hun subsidies gebruikt zullen worden om buitenlandse markten te stimuleren. Eisen van lokale inhoud hebben twee grote voordelen, ze zorgen dat er lokaal jobs worden gecreëerd en bevorderen de nationale economie³³.

Eisen van lokale inhoud vereisen dat een bepaald deel van een productieproces of bepaalde benodigdheden lokaal worden uitgevoerd of geproduceerd³⁴.

³² International Energy Agency, World Energy outlook 2014 Factsheet http://www.worldenergyoutlook.org/media/weowsite/2014/141112_WEO_FactSheets.pdf.

³³ G.C. HUFBAUER en J.J. SCHOTT, *Local Content Requirements: A Global Problem*, Peterson Institute for International Economics, 2013, 16.

³⁴ L. RIVERA-BATIZ en M.A. OLIVA, *International Trade: Theory, Strategies, and Evidence*, Oxford, Oxford University Press, 2003, 448.

Bijvoorbeeld bij de productie van hernieuwbare energie zou een bedrijf enkel gebruik kunnen maken van installaties die tegen een veel lagere prijs worden geïmporteerd, maar door deze vereisten moeten ze bepaalde installaties die lokaal worden geproduceerd gebruiken om van de subsidie te kunnen genieten. Op die manier hebben lokale producenten een voordeel boven buitenlandse producenten en kan de lokale industrie zich verder ontwikkelen. Ook is dit goed aangezien de lokale bedrijven kunnen groeien en er zo jobs worden gecreëerd.

Afdeling 1.3 Terugleververgoeding

Terugleververgoedingen hebben als doel om ervoor te zorgen een zekerheid in te bouwen voor investeerders³⁵. Zo zullen investeerders een comfortabeler gevoel hebben wanneer ze investeren in nieuwe sectoren die bijvoorbeeld nog veel ontwikkeling vereisen en een groter risico inhouden. Een terugleververgoeding heeft de volgende drie belangrijke kenmerken: een gegarandeerde prijs voor elektriciteit, een gegarandeerde toegang tot het net en een contract voor langere termijn³⁶.

Dit geeft investeerders dus de zekerheid dat ze de geproduceerde energie gedurende een bepaalde lange periode tegen een bepaalde minimumprijs kunnen verkopen. De prijzen zijn zo bepaald dat het voor investeerders de moeite is om het risico te nemen om te investeren in technologie die nog ontwikkeld moet worden aangezien hier een economisch risico aan kan verbonden zijn.

Er zijn in het algemeen drie verschillende manieren waarop een terugleveringsvergoeding kan worden uitgevoerd. Een eerste manier is dat de aankoop van de energie kan gebeuren door een overheidsinstantie die gebruik maakt van overheidsgeld. Een tweede manier is dat de aankoop door de overheid wordt overgedragen aan een private instantie, maar wel zal zorgen voor de nodige middelen. De derde manier is dat de overheid de aankoop toewijst aan een private instantie die dit met eigen middelen moet financieren door bijvoorbeeld de kosten te herverdelen onder al zijn afnemers³⁷.

Ook wanneer overheden gebruik maken van een terugleververgoeding willen ze meestal de lokale economie bevorderen en vaak zal er dan ook een eis van lokale inhoud aan verbonden zijn.

Afdeling 1.4 Antidumping maatregelen

In bepaalde landen zal de productie van een bepaalde technologie goedkoper zijn. Dit kan bijvoorbeeld zijn omdat er al langer ontwikkeld werd op dat vlak of omdat de overheid van dat land meer subsidie zou geven waardoor de productiekosten dalen. Dit land kan dan beginnen exporteren naar andere landen waar de vraag hoger is of waar de productieprijzen hoger zijn, het

³⁵ M. MENDONÇA, D. JACOBS en B.K. SOVACOO, *Powering the green economy: The Feed-in tariff Handbook*, Londen, Earthscan, 2010, 15.

³⁶ M. WILKE, *Feed-in Tariffs for Renewable Energy and WTO Subsidy Rules: an initial legal review*, Genève, ICTSD, 2011, 1.

³⁷ M. WILKE, *Feed-in Tariffs for Renewable Energy and WTO Subsidy Rules: an initial legal review*, Genève, ICTSD, 2011, 3.

is dan in staat te verkopen aan een lagere prijs dan mogelijk is door de lokale industrie. Het afzetten van producten aan een lagere prijs dan in eigen land of aan een prijs die mogelijk zelfs lager is dan de productiekost in da afzetmarkt is dumping³⁸. Dit zal vaak schade aanrichten aan de lokale industrie aangezien deze niet kan concurreren met de lage prijzen.

Om de lokale industrie te ontlasten van de druk van andere landen waar de productiekosten lager zijn kunnen overheden onder bepaalde voorwaarden³⁹ anti dumping maatregelen nemen. Deze hebben tot doel de lage dumpingprijzen tegen te gaan om de concurrentie gelijk te stellen.

³⁸ J. CZAKO, J. HUMAN en J. MIRANDA, *A Handbook on Anti-Dumping Investigations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 1.

³⁹ Zie verder bij de bespreking van de regelgeving omtrent anti dumping maatregelen *infra* Deel II Afdeling 3.4.

Hoofdstuk 2: De Wereldhandelsorganisatie

Afdeling 2.1 Functies van de Wereldhandelsorganisatie

De Wereldhandelsorganisatie (WHO) heeft drie belangrijke functies⁴⁰:

1. Het zorgt voor een forum waar de leden kunnen onderhandelen;
2. Het geeft een basis aan regels betreffende internationale handel;
3. Het biedt procedures aan voor het oplossen van geschillen.

Het onderhandelingsforum is zeer belangrijk, de WHO is niet gestructureerd zoals de meeste internationale organisaties. Alle beslissingen die worden genomen of alle regelgeving die wordt uitgevaardigd is het resultaat van onderhandelingen tussen de leden. Het hoogste orgaan is de ministerconferentie, hier kunnen beslissingen worden genomen over alles wat onder een van de multilaterale handelsovereenkomsten valt. Deze conferentie bestaat uit alle leden⁴¹.

Onder deze conferentie werken nog andere raden en comités, ook deze bestaan bijna allemaal uit alle leden. Het feit dat alle leden aanwezig zijn, wil niet zeggen dat dit altijd dezelfde personen zijn. De vertegenwoordigers van de leden verschillen immers naargelang de raad of het comité en de kennis die vereist is voor die situatie. Dit is een moeizame manier om beslissingen te nemen, maar zorgt er wel voor dat leden zich gemakkelijker naar de beslissing zullen schikken aangezien ze zelf betrokken waren bij het totstandkoming. Binnen dit onderzoek is het niet relevant om alle raden en comités afzonderlijk te bespreken maar de drie raden waarin de ministerconferentie dagelijks werkt zijn the general council, the dispute settlement body en the trade policy review body⁴².

De regels onderhandeld in de WHO bieden een basis voor de internationale handel. De regels worden onderhandeld en ondertekend door de overheden. Beslissingen binnen de WHO worden genomen bij consensus⁴³. De doelstelling van de regelgeving is om een evenwicht te vinden om bedrijven de kans te geven zich te ontwikkelen op de markt langs de ene kant en overheden de mogelijkheid te geven milieu en sociale doelstellingen te bereiken langs de andere kant. Deze regels moeten zo transparant en voorspelbaar mogelijk zijn zodat alle partijen weten wat ze kunnen verwachten⁴⁴.

Conflictoplossing is ook een belangrijke taak van de WHO. Handelsrelaties krijgen vaak te maken met problemen, in het kader van de WHO worden deze problemen opgelost aan de hand van vooraf opgestelde regels en procedures⁴⁵. Omdat alle leden betrokken zijn bij het tot stand komen

⁴⁰ X, "Understanding the WTO: Basics, What is the World Trade Organization?", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm.

⁴¹ X, "Understanding the WTO: The Organization, Whose WTO is it anyway?", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm.

⁴² X, "Understanding the WTO: The Organization, Whose WTO is it anyway?", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm.

⁴³ X, "Understanding the WTO: The Organization, Whose WTO is it anyway?", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm.

⁴⁴ X, "Understanding the WTO: Basics, What is the World Trade Organization?", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm.

⁴⁵ X, "Understanding the WTO: Basics, What is the World Trade Organization?", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm.

van de regels en procedures is het voor de partijen in het conflict gemakkelijker om zich naar de uitkomst te schikken, ze hebben immers zelf geholpen om deze procedure en regels tot stand te brengen⁴⁶.

De Dispute settlement body heeft twee organen onder haar voor het beslechten van geschillen. In de eerste plaats zijn er panels, deze zijn samengesteld uit experts die worden aan uitspraak te doen over een bepaald conflict. Nadien is er nog het beroepsorgaan dat uitspraak zal doen over een beroep tegen de uitspraak van het panel⁴⁷.

Afdeling 2.2 Geschillenbeslechting in de Werelhandelsorganisatie

Een van de belangrijke taken van de WHO is het oplossen van conflicten tussen haar leden. Deze conflicten ontstaan wanneer een bepaald lid zich niet houdt aan de door de WHO opgestelde regelgeving voor internationale handel of bepaalde verplichtingen niet nakomt. Om ervoor te zorgen dat de leden de regelgeving naleven is het vereist dat er een beslechtsmechanisme bestaat. De WHO kent al lang een systeem voor geschillenbeslechting, maar het systeem onder de oude GATT had een aantal nadelen, zo was er geen vastgelegd tijdschema, konden uitspraken makkelijk worden tegengehouden en sleepten bepaalde zaken voor een zeer lange tijd aan zonder oplossing. Hier kwam verandering in met de Uruguay Round Agreement dat een nieuw geschillenbeslechtingssysteem introduceerde⁴⁸. Er is wel voorzien in een systeem voor geschillenbeslechting, maar toch is het de bedoeling dat de leden hun conflicten in de eerste plaats zelf proberen op te lossen.

De procedure voor het beslechten van geschillen staat volledig uitgewerkt in de Dispute Settlement Understanding (verder afgekort als DSU) die is bijgevoegd in bijlage 2 bij de Overeenkomst tot oprichting van de Wereld Handelsorganisatie.

Onderafdeling 2.2.1 Bevoegdheid van de Dispute Settlement Body

Artikel 2 DSU bepaalt dat het orgaan dat belast is met het beslechten van geschillen de Dispute Settlement Body is. Deze bestaat uit de Algemene vergadering die zijn vorm zal aanpassen aan de specifieke functie van de Dispute Settlement Body⁴⁹. Er kan dus een andere voorzitter zijn die zal optreden voor het vervullen van deze taak bij het beslechten van geschillen. Dit wil ook zeggen dat de Dispute Settlement Body dezelfde leden heeft als de Algemene vergadering. Alle leden van de WHO zullen dus vertegenwoordigd zijn aangezien ze allemaal lid zijn van de Algemene vergadering⁵⁰.

⁴⁶ X, "Understanding the WTO: The Organization, Whose WTO is it anyway?", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm.

⁴⁷ X, "Understanding the WTO: Settling Disputes, A unique contribution", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm.

⁴⁸ X, "Understanding the WTO: Settling Disputes, A unique contribution", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm.

⁴⁹ Artikel 4.3 Overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.

⁵⁰ Artikel 4.2 Overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.

De Dispute Settlement Body heeft een aantal bevoegdheden met betrekking tot de uitoefening van haar taak.

Artikel 2 DSU stelt:

"...the DSB shall have the authority to establish panels, adopt panel and Appellate Body reports, maintain surveillance of implementation of rulings and recommendations, and authorize suspension of concessions and other obligations under the covered agreements..."

Onderafdeling 2.2.2 Procedure

De procedure voor de Dispute Settlement Body verloopt in verschillende fases.

Overleg

In de eerste plaats is vereist dat de leden zelf in overleg gaan indien ze een probleem hebben en dat ze proberen om zelf tot een oplossing te komen⁵¹. Wanneer de leden in overleg gaan geven ze hiervan kennis aan de Dispute Settlement Body⁵². Indien de leden er niet in slagen om het geschil te beslechten binnen 60 dagen, dan kunnen ze vragen om een panel samen te stellen om de zaak te onderzoeken⁵³.

Eerste aanleg voor een panel

Een panel heeft als doel om de Dispute Settlement Body bij te staan in haar taken onder de DSU⁵⁴. Dit doet ze door een objectieve beoordeling te maken van de feiten en de al dan niet toepasselijke regelgeving op het geschil en hierover een aanbeveling te geven aan de Dispute Settlement Body.

Dit zal ook opgenomen worden in de taakbeschrijving van het panel tenzij een van de partijen bij het geschil hier binnen de 20 dagen tegenin komt⁵⁵.

Een panel bestaat uit drie leden tenzij de partijen bij het geschil binnen 10 dagen overeenkomen een panel van vijf leden te wensen⁵⁶. De samenstelling van een panel gebeurt normaal binnen 20 dagen. De leden worden zo geselecteerd om de onafhankelijkheid van het panel te garanderen en een voldoende gespreide achtergrond te omvatten⁵⁷, de panelleden zullen ook optreden zonder band met hun overheid⁵⁸.

Het panel zal een tijdsschema opstellen waarin het haar taken zal vervullen⁵⁹, normaal zal het panel haar onderzoek afronden binnen een periode van zes maanden⁶⁰.

⁵¹ Artikel 4.5 DSU.

⁵² Artikel 4.4 DSU.

⁵³ Artikel 4.7 DSU.

⁵⁴ Artikel 10 DSU.

⁵⁵ Artikel 7.1 DSU.

⁵⁶ Artikel 8.5 DSU.

⁵⁷ Artikel 8.2 DSU.

⁵⁸ Artikel 8.9 DSU.

⁵⁹ Artikel 12.3 DSU.

Tijdens haar onderzoek is het mogelijk voor het panel om informatie in te winnen bij experten of andere instanties⁶¹. Ook andere leden bij de WHO die van mening zijn een belang te hebben bij het geschil of de uitkomst hiervan beschikken over de mogelijkheid om gehoord te worden door het panel zodat hun belangen mee in overweging zullen worden genomen⁶².

Tussentijds zullen de partijen een voorlopige versie ontvangen van het rapport van het panel betreffende de feiten en argumenten gemaakt door partijen die aanpassingen kunnen vragen indien ze het niet eens zijn⁶³. De eindversie van het rapport zal eerst worden overgemaakt aan de partijen, nadien zal het ook worden overgemaakt aan de leden van de Dispute Settlement Body⁶⁴.

Binnen de 60 dagen zal de Dispute Settlement Body het verslag aannemen tenzij een partij tijdig beroep aantekent of er bij consensus wordt besloten het rapport niet aan te nemen⁶⁵. Een partij kan dus nog steeds een negatief rapport tegengaan, maar hiervoor zal het wel alle leden moeten overtuigen om het rapport niet aan te nemen aangezien deze beslissing bij consensus moet worden genomen. Dit wil zeggen dat het ook de tegenpartij moet overtuigen, in theorie is het dus mogelijk maar in de praktijk zal dit niet gemakkelijk zijn.

Beroep

Indien een partij beroep aantekent zal er een beroepsorgaan worden samengesteld van zeven personen⁶⁶. Enkel de partijen bij het geschil kunnen beroep aantekenen, andere leden met een belang kunnen wel vragen om gehoord te worden⁶⁷. Beroep kan ook enkel worden ingesteld tegen kwesties betreffende het recht of interpretaties hiervan door het panel⁶⁸.

Het verslag van het beroepsorgaan zal ook worden overgemaakt aan alle leden van de dispute settlement body, binnen de 30 dagen zal dit rapport worden aangenomen tenzij er bij consensus wordt besloten dit niet te doen⁶⁹.

Gevolgen bij niet overeenstemming

Indien het panel of het beroepsorgaan van mening is dat een bepaalde handeling van een partij niet in overeenstemming is met de betreffende regelgeving, dan zullen ze opnemen in het rapport dat die partij zijn handelingen in overeenstemming met de regelgeving moet brengen⁷⁰. Ze kunnen ook suggereren op welke manier een partij de aanbevelingen kan doorvoeren.

De partij die in het ongelijk werd gesteld krijgt dan een redelijke termijn om zijn handelen in overeenstemming te brengen met de aanbevelingen die zijn aangenomen door de dispute

⁶⁰ Artikel 12.8 DSU.

⁶¹ Artikel 13 DSU.

⁶² Artikel 10 DSU.

⁶³ Artikel 15.1 en 15.2 DSU.

⁶⁴ Artikel 12.9 DSU.

⁶⁵ artikel 16.4 DSU.

⁶⁶ Artikel 17.1 DSU.

⁶⁷ Artikel 17.4 DSU.

⁶⁸ Artikel 17.6 DSU.

⁶⁹ Artikel 17.14 DSU.

⁷⁰ Artikel 19.1 DSU.

settlement body. De in het ongelijk gestelde partij zal een verklaring afleggen waarin ze aangeeft haar handelen in overeenstemming te brengen⁷¹.

Indien de in het ongelijk gestelde partij er niet in slaagt om haar verplichtingen na te komen binnen de haar gegeven redelijke termijn dan zal ze, indien hierom verzocht door de ander partij, opnieuw in onderhandelingen stappen met deze en proberen een vergoedingsregeling uit te werken⁷². Wanneer ze er niet in slagen om binnen 20 dagen een regeling uit te werken dan kan de in het gelijk gestelde partij aan de dispute settlement body toestemming vragen om bepaalde plichten die ze heeft ten opzichte van de andere partij de schorsen. In principe zal ze verplichtingen schorsen die betrekking hebben op hetzelfde gebied als dat waarin het conflict is ontstaan⁷³. Als dit praktisch niet mogelijk is of niet effectief zou zijn om da nakoming van de verplichtingen te bekomen dan kan het ook betrekking hebben op een ander gebied, maar binnen dezelfde regelgeving⁷⁴. In een laatste geval kan er zelfs worden overgegaan tot het schorsen van verplichtingen onder een andere internationale overeenkomst⁷⁵.

Het is van belang dat deze vergoedingsregelingen of schorsingsmaatregelen slechts van tijdelijke aard zijn en tot doel hebben een andere partij aan te moedigen zijn verplichtingen na te komen. De bedoeling is nog steeds dat partijen hun verplichtingen nakomen en niet het verkrijgen van een vergoeding⁷⁶.

Totdat een geschil volledig is opgelost en alle partijen hun verplichtingen en aanbevelingen nakomen zal de dispute settlement body toezicht houden op het verloop van de zaak. De zaak zal dan ook tot dat moment op haar agenda blijven⁷⁷.

⁷¹ Artikel 21 DSU.

⁷² Artikel 22.2 DSU.

⁷³ Artikel 22.3 (a) DSU.

⁷⁴ Artikel 22.3 (b) DSU.

⁷⁵ Artikel 22.3 (c) DSU.

⁷⁶ Artikel 22.1 DSU.

⁷⁷ X, "Understanding the WTO: Settling Disputes, A unique contribution", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm.

Hoofdstuk 3: Relevante regelgeving

Afdeling 3.1 General Agreement on Tariffs and Trade

De General Agreement on Tariffs and Trade⁷⁸ die een van de basis overeenkomsten van de Wereldhandelsorganisatie is bevat twee belangrijke principes voor internationale handel, het meest begunstigde natie principe en het beginsel van nationale behandeling. Deze zullen verder besproken worden.

Onderafdeling 3.1.1 Meest begunstigde natie principe

Het meest begunstigde natie principe (verder afgekort als MFN⁷⁹) vinden we terug helemaal in het begin van de GATT⁸⁰ en staat in artikel I.1 GATT.

Artikel I.1 GATT stelt:

"1. With respect to customs duties and charges of any kind imposed on or in connection with importation or exportation or imposed on the international transfer of payments for imports or exports, and with respect to the method of levying such duties and charges, and with respect to all rules and formalities in connection with importation and exportation, and with respect to all matters referred to in paragraphs 2 and 4 of Article III, any advantage, favour, privilege or immunity granted by any contracting party to any product originating in or destined for any other country shall be accorded immediately and unconditionally to the like product originating in or destined for the territories of all other contracting parties."*

Dit principe richt zich op de behandeling van andere lidstaten vooraleer de goederen in de nationale markt zijn geïmporteerd. De bedoeling is dat alle handelspartners gelijk worden behandeld en dat er op enkele uitzonderingen na⁸¹ geen voorkeursbehandeling zal worden toegekend aan bepaalde lidstaten. Deze bepaling is trouwens ook terug te vinden in twee andere belangrijke overeenkomsten van de Wereldhandelsorganisatie, ze zijn terug te vinden in artikel II GATS⁸² en artikel 4 TRIPS⁸³.

⁷⁸ Van de General Agreement on Tariffs and Trade bestaan twee versies, de GATT van 1947 en de GATT van 1997, zoals bepaald in artikel II.4 van de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie zijn beide duidelijk van elkaar te onderscheiden. De GATT 1997 bestaat uit onder andere de bepalingen van de GATT 1947 zoals bepaald in §1 (a) GATT 1997 bijgevoegd in bijlage 1A van de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie. In deze thesis zal indien er verwezen wordt naar de GATT verwezen worden naar de tekst van GATT 1947 aangezien deze door middel van verwijzing onderdeel uitmaakt van de GATT 1997.

⁷⁹ De afkorting MFN komt van de Engelse benaming Most Favoured Nation.

⁸⁰ General Agreement on Tariffs and Trade 1947 zoals opgenomen door verwijzing in de GATT 1997 opgenomen in bijlage 1A bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.

⁸¹ Artikel I.2 – I.4 GATT.

⁸² General Agreement on Trade in Services, de GATS is opgenomen als bijlage 1B bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.

⁸³ Agreement on Trade – Related Aspects of Intellectual Property Rights, de TRIPS is opgenomen als bijlage 1C bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.

Onderafdeling 3.1.2 Principe van nationale behandeling

Eenmaal een product in de nationale markt is gebracht, is het niet meer het MFN principe dat van toepassing is maar het beginsel van nationale behandeling (verder afgekort als NT⁸⁴). Dit kan worden teruggevonden in artikel III GATT.

Artikel III.4 GATT geeft duidelijk weer dat geïmporteerde en nationale producten gelijk behandeld moeten worden:

"4. The products of the territory of any contracting party imported into the territory of any other contracting party shall be accorded treatment no less favourable than that accorded to like products of national origin in respect of all laws, regulations and requirements affecting their internal sale, offering for sale, purchase, transportation, distribution or use. The provisions of this paragraph shall not prevent the application of differential internal transportation charges which are based exclusively on the economic operation of the means of transport and not on the nationality of the product."

De bedoeling is dat eenmaal goederen geïmporteerd zijn in de markt van een lidstaat er geen onderscheid meer gemaakt moet worden tussen de behandeling van de geïmporteerde en de nationale producten. Beiden moeten gelijk behandeld worden en onderworpen worden aan dezelfde regelgeving, taksen⁸⁵, ... Het is niet toegestaan deze regelgeving, taksen, quota's, ... te gebruiken om te zorgen voor bescherming van de nationale producten ten opzichte van de geïmporteerde producten⁸⁶. Ook dit principe is terug te vinden in andere overeenkomsten, namelijk in Artikel XVII GATS en artikel 3 TRIPS.

Beide principes zorgen ervoor dat de producten van alle lidstaten gelijk worden behandeld. Het MFN principe zorgt ervoor dat alle producten die afkomstig zijn van andere lidstaten gelijk worden behandeld eerdad ze zijn geïmporteerd, het NT principe zorgt er daarna voor dat eenmaal producten geïmporteerd zijn ze gelijk worden behandeld als de nationale producten.

Onderafdeling 3.1.3 Uitzonderingen artikel XX

De Wereldhandelsorganisatie is opgericht met het oog op het ontwikkelen van vrije handel en het voorkomen van beschermende maatregelen door overheden⁸⁷, daarom kan het moeilijk zijn om soms andere legitieme doelstellingen van overheden die hiermee in conflict komen te vrijwaren. De General Agreement on Tariffs and Trade voorziet in uitzonderingen in artikel XX. Deze uitzonderingen kunnen gebruikt worden om een maatregel die in strijd is met een bepaling uit de GATT te rechtvaardigen⁸⁸. De moeilijkheid voor de Wereldhandelsorganisatie bestaat er dan ook in om een afweging te maken tussen de mogelijkheid van een lidstaat om zich te beroepen op een

⁸⁴ De afkorting NT komt van de Engelse benaming National Treatment.

⁸⁵ Artikel III.2 GATT.

⁸⁶ Artikel III.1 GATT.

⁸⁷ Ministerial Declaration, WT/MIN(01)/DEC/1, 20 november 2001, §1.

⁸⁸ Artikel XX GATT.

uitzondering, voorzien in artikel XX om maatregelen te rechtvaardigen die betrekking hebben op een andere legitieme doelstelling van de overheid dan vrije handel en de plicht van diezelfde staat om de regels betreffende vrije handel na te leven⁸⁹.

In het kader van dit onderzoek zijn er twee uitzonderingen die van belang kunnen zijn. Namelijk de uitzonderingen onder b en g in artikel XX GATT.

Om na te gaan of een maatregel onder het toepassingsgebied valt van een uitzondering in artikel XX GATT is er een dubbele test. Er zal eerst worden nagegaan of de maatregel valt onder één van de specifieke uitzonderingen voorzien in puntje a – j, vervolgens zal er worden nagegaan of is voldaan aan de algemene voorwaarden gesteld in de aanhef van artikel XX GATT⁹⁰.

Artikel XX b GATT

"(b) necessary to protect human, animal or plant life or health;"

Om te kijken of deze uitzondering van toepassing is zal men in de eerste plaats kijken of de maatregel het leven of de gezondheid van mensen, planten of dieren beschermt. Indien dit vaststaat zal men nagaan of de regel noodzakelijk is. Hierbij spelen een aantal factoren een belangrijke rol: het belang van de beschermde interesse of waarde, de mate waarin de maatregel invloed heeft op het beoogde doel en de impact van de maatregel op de handel. Ten slotte is er nog een vierde factor die mede bepaald is door de eerste drie. Er zal worden nagegaan of er een alternatieve maatregel is die niet in strijd is met het recht van de WHO en die hetzelfde resultaat kan bereiken of een maatregel die een minder verregaande inbreuk is op het recht van de WHO⁹¹.

Het beschermen van het klimaat werd door het beroepsorgaan beschouwd als belangrijk maar het beschouwd weinig belangen meer essentieel en belangrijk als het beschermen van het menselijk leven en gezondheid. Dit laatste werd beschouwd als essentieel en belangrijk in de hoogste graad.

Het is niet altijd gemakkelijk om aan te tonen dat een maatregel het gewenste resultaat zal behalen in het beschermen van het milieu. Dit is een complex gegeven en vaak zijn maatregelen onderdeel van een grotere strategie en op langere termijn. Om aan te tonen dat een maatregel nodig is zal men dus kijken naar het geheel van de strategie waar de maatregel in kadert en de effecten van de strategie op langere termijn. Ook bij het beoordelen van de impact van de maatregel op de handel zal er gekeken worden naar het geheel van maatregelen in een strategie. Dit geheel van maatregelen kan namelijk een veel grotere impact hebben dan een van de maatregelen afzonderlijk⁹².

Het kan ook zijn dat voor een bepaalde maatregel er een betere alternatieve maatregel lijkt te bestaan. Er zal dan aangetoond moeten worden dat het alternatief niet hetzelfde beoogde resultaat

⁸⁹ Appellate Body Report, United States – Import prohibition of certain shrimp and shrimp products, WT/DS58/AB/R (October 1998), §156.

⁹⁰ United States – Standards for reformulated and conventional gasoline, WT/DS2/AB/R, 22, (April 1996) (verder genoemd als United States – Gasoline).

⁹¹ B. J. CONDON, Climate Change and the Unresolved Issues in WTO Law, 2009, 16 – 17.

⁹² Appellate Body report, Brazil – Measures affecting imports of retreaded tyres, WT/DS332/AB/R, (December 2007), §154 – 155.

zal bereiken op lange termijn of dat het alternatief niet dezelfde rol kan vervullen in de gekozen strategie als geheel en dus niet voor dezelfde mate van bescherming zal zorgen. Op die manier kan er worden aangetoond dat de gekozen maatregel toch noodzakelijk is.

Artikel XX b GATT stelt een uitzondering voor maatregelen die "necessary" zijn. Dit vormt een grote beperking op de uitzondering in punt b in vergelijking met bijvoorbeeld "relating to" onder puntje g.

"Necessary" wil zeggen dat de maatregel noodzakelijk was om het beoogde doel te bereiken en dat de staat die de maatregel nam niet over een alternatief beschikte dat in overeenstemming is met de GATT of dat een minder grote inbreuk vormt op de handelsbepalingen in de GATT⁹³.

In de zaak Korea – Beef oordeelde het beroepsorgaan met betrekking tot de noodzakelijkheid in artikel XX d GATT dat hoe essentiëler of belangrijker de gezamenlijke belangen of waarden die worden nagestreefd met de genomen maatregel, hoe makkelijker het zou zijn om maatregelen die deze doelen nastreven te bestempelen als noodzakelijk⁹⁴. Deze redenering werd door het beroepsorgaan later ook bevestigd met betrekking tot artikel XX b GATT⁹⁵.

Artikel XX g GATT

"(g) relating to the conservation of exhaustible natural resources if such measures are made effective in conjunction with restrictions on domestic production or consumption"

Deze bepaling bevat een aantal onderdelen. In de eerste plaats zal het begrip "exhaustible natural resources" uiteengezet moeten worden. In US – Shrimp heeft het beroepsorgaan gezegd dat dit zowel levende als niet levende natuurlijke rijkdommen zijn⁹⁶. Zo heeft het beroepsorgaan onder andere zuivere lucht⁹⁷ alsook tonijn⁹⁸ als natuurlijke rijkdommen bestempeld. Gezien de complexiteit van het begrip natuurlijke rijkdommen is dit een begrip dat kan veranderen van inhoud naargelang de tijdsgebonden belangen en zorgen van de maatschappij⁹⁹. Zoals in US – Shrimp zal er ook gekeken worden naar de band tussen de overheid die de maatregel uitvaardigt en het beoogde doel. Een overheid heeft namelijk geen belang bij het uitvaardigen van een maatregel voor een probleem dat zich stelt in een andere lidstaat en de maatregel dus ook daar zijn uitwerking zou hebben¹⁰⁰.

⁹³ Appellate Body report, European Communities – Measures affecting asbestos and asbestos containing products, WT/DS135/AB/R, (Maart 2001), §172 (Verder genoemd als European Communities – Asbestos).

⁹⁴ Appellate Body report, Korea – Measures affecting imports of fresh, chilled and frozen beef, WT/DS161/AB/R, WT/DS169/AB/R, (December 2000), § 162.

⁹⁵ European Communities – Asbestos, § 172.

⁹⁶ United States – Shrimp, §130.

⁹⁷ United States – Gasoline, zie ook Panel Report, United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, WT/DS2/R, (Januari 1996).

⁹⁸ Panel report, United States – Prohibition of imports of tuna and tuna products from Canada, L/5198 – 29S/91, (Februari 1982).

⁹⁹ United States – Shrimp, §130.

¹⁰⁰ United States – Gasoline, 20.

Verder is vereist dat de maatregel betrekking heeft op het behoud van uitputbare natuurlijke rijkdommen. Betrekking hebben op wil hier niet zeggen "noodzakelijk", maar werd ingevuld als "hoofdzakelijke bedoeld om"¹⁰¹. Er zal dus gekeken worden naar de band tussen de maatregel en het beoogde beleid¹⁰².

Aanhef van artikel XX GATT

"Subject to the requirement that such measures are not applied in a manner which would constitute (1) a means of arbitrary or (2) unjustifiable discrimination between countries where the same conditions prevail, (3) or a disguised restriction on international trade, nothing in this Agreement shall be construed to prevent the adoption or enforcement by any contracting party of measures:"

In deze aanhef kunnen drie beperkingen worden teruggevonden. Deze moeten voorkomen dat er afbreuk wordt gedaan aan de doelstelling van de andere bepalingen door beroep te doen op een van de uitzonderingen in dit artikel. Het kan dus zijn dat een bepaalde maatregel wel een doel heeft dat voorkomt in een van de opgesomde uitzonderingen, maar dat het toch niet gerechtvaardigd kan worden op basis van dit artikel omwille van de manier waarop het wordt toegepast en dus een schending uitmaakt van deze eerste paragraaf.

In de rechtspraak van de WTO, meer bepaald in de zaak US – Gasoline en US - Shrimp¹⁰³, zijn twee criteria terug te vinden op basis waarvan men zal kijken of een maatregel arbitrair of onrechtvaardig is. In de eerste plaats zal men kijken of er een voldoende inspanning is gedaan om te onderhandelen met andere landen om het beleidsdoel van de maatregel te bereiken¹⁰⁴. Het is niet vereist dat deze onderhandelingen slagen, vereist is een voldoende inspanning om tot een resultaat te komen. Een tweede punt is de flexibiliteit¹⁰⁵ van de maatregel. Er zal worden nagegaan of de maatregel geschikt is om rekening te houden met de specifieke situaties in andere landen.

Afdeling 3.2 Agreement on Trade Related Investment Measures

Om de handel of economische ontwikkelingen te bevorderen vaardigen staten soms maatregelen uit die als doel hebben om bepaalde investeringen aan te moedigen. Bij het uitvaardigen van deze maatregelen kan het zijn dat de gevolgen nadelig zijn voor de handel van andere staten omdat de omstandigheden voor investeringen beter zijn en bijgevolg aantrekkelijker voor investeerders. De Agreement on Trade Related Investment Measures¹⁰⁶ (verder afgekort als TRIMs) heeft

¹⁰¹ United States – Gasoline, 19.

¹⁰² United States – Shrimp, §141 – 142.

¹⁰³ Appellate Body Report, United States – Import prohibition of certain shrimp and shrimp products, WT/DS58/AB/R (October 1998), (Verder genoemd als United States – Shrimp).

¹⁰⁴ United States - Shrimp, §73.

¹⁰⁵ B. J. CONDON, Climate Change and the Unresolved Issues in WTO Law, 2009, 19.

¹⁰⁶ De Agreement on Trade Related Investment Measures is opgenomen in bijlage 1A bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.

overeenkomstig de preambule als doel regels op te stellen om ervoor te zorgen dat deze maatregelen genomen kunnen worden zonder teveel afbreuk te doen aan de vrije handel.

Deze overeenkomst voorziet ook in het beginsel van nationale behandeling in artikel 2 TRIMs. Artikel 2.1 TRIMs maakt deze principes van toepassing door te verwijzen naar artikel III GATT.

Artikel 2.1 TRIMs stelt:

"Without prejudice to other rights and obligations under GATT 1994, no Member shall apply any TRIM that is inconsistent with the provisions of Article III or Article XI of GATT 1994."

Ook de uitzonderingen voorzien in artikel XX GATT worden van toepassing verklaard.

Bij het nemen van investeringsmaatregelen zal een lidstaat ervoor moeten zorgen dat de maatregel niet tot gevolg heeft dat er een nadeel ontstaat voor geïmporteerde producten. Te denken valt aan eisen van lokale inhoud die een minimum aan lokale producten zouden vereisen, dit kan een nadeel opleveren voor de geïmporteerde producten.

Afdeling 3.3 Agreement on Subsidies and Countervailing Measures

Deze overeenkomst (verder afgekort als SCM Agreement) van de Wereldhandelsorganisatie is erop gericht het gebruik van subsidies te regelen. Indien een subsidie onder het toepassingsgebied valt van deze overeenkomst dan kunnen ze op zich verboden zijn¹⁰⁷ of kan er soms tegenop getreden worden¹⁰⁸. Beide kennen hun eigen remedies zoals verder nog besproken zal worden.

In de eerste plaats zal een subsidie onder het toepassingsgebied moeten vallen, hiervoor zal getoetst moeten worden aan artikel 1.1 SCM Agreement.

Artikel 1.1 SCM Agreement stelt:

"1.1 For the purpose of this Agreement, a subsidy shall be deemed to exist if:

(a)(1) there is a financial contribution by a government or any public body within the territory of a Member (referred to in this Agreement as "government"), i.e. where:

(i) a government practice involves a direct transfer of funds (e.g. grants, loans, and equity infusion), potential direct transfers of funds or liabilities (e.g. loan guarantees);

(ii) government revenue that is otherwise due is foregone or not collected (e.g. fiscal incentives such as tax credits);

¹⁰⁷ Artikel 3 Agreement on subsidies and countervailing measures.

¹⁰⁸ Artikel 5 & 6 Agreement on subsidies and countervailing measures.

(iii) a government provides goods or services other than general infrastructure, or purchases goods;

(iv) a government makes payments to a funding mechanism, or entrusts or directs a private body to carry out one or more of the type of functions illustrated in (i) to (iii) above which would normally be vested in the government and the practice, in no real sense, differs from practices normally followed by governments;

or

(a)(2) there is any form of income or price support in the sense of Article XVI of GATT 1994;

and

(b) a benefit is thereby conferred."

Er moet dus een financiële bijdrage zijn van de overheid of een overheidsinstantie die de ontvanger een voordeel geeft.

Indien een maatregel onder de definitie van subsidie valt, zoals van toepassing in deze overeenkomst, dan moet er een onderscheid gemaakt worden tussen subsidies die per definitie verboden zijn en subsidies die mogelijk verboden zijn.

In de eerste plaats is een subsidie verboden indien het gaat om een subsidie zoals beschreven in artikel 3 SCM Agreement. Een subsidie is verboden indien in de praktijk de toekenning ervan gebonden is aan de verwachte export van de onderneming of de verwachte opbrengsten uit de export van een onderneming¹⁰⁹ of wanneer de toekenning gebonden is aan een voorwaarde of een geheel van voorwaarden die het gebruik van nationale goederen verkiezen boven geïmporteerde goederen¹¹⁰. Indien een van deze twee situaties zich voordoet is het voor de leden bij de overeenkomst verboden om dergelijke subsidies toe te kennen of een systeem van dergelijke subsidies in stand te houden¹¹¹.

Indien een maatregel niet onder de in artikel 3 SCM Agreement beschreven verboden subsidies valt, dan is het nog steeds mogelijk om hiertegen op te treden indien de maatregel onder deel drie van de SCM Agreement valt. Om tegen een maatregel op te treden op basis van dit deel is meer inspanning vereist. Er zal immers moeten worden aangetoond dat de maatregel van een andere lidstaat een schadelijk effect heeft op de eigen nationale markt¹¹², bovendien moet de maatregel specifiek zijn¹¹³. Volgens artikel 5 SCM Agreement is er sprake van schadelijk effect in volgende gevallen:

"(a)injury to the domestic industry of another Member;

¹⁰⁹ Artikel 3.1 (a) SCM Agreement.

¹¹⁰ Artikel 3.1 (b) SCM Agreement.

¹¹¹ Artikel 3.2 SCM Agreement.

¹¹² Artikel 5 SCM Agreement.

¹¹³ Artikel 8.1 (a) SCM Agreement.

(b) nullification or impairment of benefits accruing directly or indirectly to other Members under GATT 1994 in particular the benefits of concessions bound under Article II of GATT 1994¹²;

(c) serious prejudice to the interests of another Member”

Artikel 5 (c) SCM Agreement spreekt over een ernstige afbreuk aan de belangen van een andere lidstaat, in artikel 6 SCM Agreement wordt uitgebreid beschreven wat hieronder kan worden verstaan.

Bij het instellen van een procedure om compenserende maatregelen zal er worden nagaan hoeveel effect een maatregel van een bepaalde lidstaat heeft op de markt van een andere lidstaat. Indien de invloed van de maatregel zo klein is, zodat de impact onder de 1% is, dan zal de invloed als minimaal worden beschouwd en zal het verzoek bijgevolg worden afgewezen¹¹⁴.

De remedies voor verboden subsidies enerzijds en mogelijk verboden subsidies anderzijds, zijn niet dezelfde. Artikel 4 SCM Agreement voorziet in de procedure en de remedies voor verboden subsidies. Het verloop van de procedure is in grote mate dezelfde als de hierboven besproken procedure bij de dispute settlement body. Eerst zal de lidstaat, welke zich beroept op het feit dat een lidstaat een maatregel zou invoeren die een verboden subsidie uitmaakt, met deze lidstaat samenzitten om de situatie te bekijken en tot een oplossing proberen te komen¹¹⁵. Indien geen gezamenlijke oplossing werd bekomen kan er worden gevraagd aan de dispute settlement body om een panel op te richten dat uitspraak zal doen over het geschil dat ook binnen bepaalde termijnen uitspraak zal doen¹¹⁶. Indien het panel van oordeel is dat de maatregel een verboden subsidie uitmaakt, dan zal ze overeenkomstig artikel 4.7 SCM Agreement aanbevelen aan de lidstaat in kwestie om per direct de subsidie terug in te trekken.

Verder is er ook voorzien in een beroepsmogelijkheid tegen het verslag van het panel bij het beroepsorgaan.

Artikel 7 SCM Agreement toont aan dat de procedure voor mogelijk verboden subsidies niet zoveel verschilt van de procedure voor verboden subsidies. Er wordt immers nog steeds voorzien in een voorafgaand overleg, indien dit niet lukt kan er nog altijd een samenstelling van het panel gevraagd worden, ... Er is echter wel een verschil in de termijn van de verschillende onderdelen van de procedure. Het voornaamste verschil met de verboden subsidies is te vinden op het vlak van de gevolgen. Artikel 7.8 SCM Agreement bepaalt dat indien het panel of het beroepsorgaan van mening is dat een maatregel een schadelijk effect heeft, de lidstaat de nodige stappen zal ondernemen om het negatieve effect van de subsidie weg te nemen of de gehele subsidie zal intrekken. Indien het panel of het beroepsorgaan beslist dat het om een mogelijk verboden subsidie gaat, zijn de gevolgen minder verregaand. De lidstaat beschikt immers nog over de mogelijkheid om de subsidie te laten bestaan, mits zij de nodige stappen onderneemt om de schadelijke effecten te voorkomen.

¹¹⁴ Artikel 11.9 SCM Agreement.

¹¹⁵ Artikel 4.1 – 4.3 SCM Agreement.

¹¹⁶ Artikel 4.4 – 4.5 SCM Agreement.

Afdeling 3.4 Anti Dumping maatregelen regelgeving

Bepalingen die het nemen van anti dumping maatregelen regelen zijn terug te vinden in de GATT, deze worden verder aangevuld door de bepalingen in de Antidumping Agreement¹¹⁷ die de bepalingen uit de GATT verder uitwerken. Zoals het tweede voorbeeld over de zonnepanelen uit China aantoont (zie *supra* Deel I Hoofdstuk 3), is er ook op Europees niveau hierover regelgeving uitgevaardigd. Deze regelgeving zal binnen deze masterthesis echter niet verder worden besproken, aangezien deze niet van belang is bij het oplossen van de onderzoeksvraag.

Onderafdeling 3.4.1 WTO regelgeving

Artikel 6.2 – 6.7 GATT beschrijven de regelgeving met betrekking tot het nemen van maatregelen tegen dumping. Artikel 6.1 GATT geeft weer wanneer er sprake zal zijn van dumping. Enkel indien dit het geval is, mogen er maatregelen worden getroffen.

Artikel 6.1 GATT stelt:

"The contracting parties recognize that dumping, by which products of one country are introduced into the commerce of another country at less than the normal value of the products, is to be condemned if it causes or threatens material injury to an established industry in the territory of a contracting party or materially retards the establishment of a domestic industry. For the purposes of this Article, a product is to be considered as being introduced into the commerce of an importing country at less than its normal value, if the price of the product exported from one country to another

(a) is less than the comparable price, in the ordinary course of trade, for the like product when destined for consumption in the exporting country, or,

(b) in the absence of such domestic price, is less than either

(i) the highest comparable price for the like product for export to any third country in the ordinary course of trade, or

(ii) the cost of production of the product in the country of origin plus a reasonable addition for selling cost and profit.

Due allowance shall be made in each case for differences in conditions and terms of sale, for differences in taxation, and for other differences affecting price comparability."

Deze bepaling is verder uitgewerkt in de artikelen 2 tot 4 van de Anti Dumping Agreement. Artikel 1 Anti Dumping Agreement bevestigt dat maatregelen enkel kunnen worden genomen indien er voldaan is aan de voorwaarden van dumping zoals besproken in artikel 6 GATT.

¹¹⁷ De Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement in Tariffs and Trade 1994 is bijgevoegd in bijlage 1A bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.

Er is sprake van dumping indien producten worden verkocht aan een prijs die lager is dan de prijs van het product op de markt van het exporterende land¹¹⁸. Indien een product maar in heel beperkte mate¹¹⁹ op de markt van het exporterende land wordt verkocht, zodat het niet mogelijk is de normale prijs vast te stellen of indien het helemaal niet wordt verkocht op de markt van het exporterende land, dan zal men gaan vergelijken met de normale prijs van het product in een land waar de markt vergelijkbaar is met dat van het exporterende land¹²⁰. Dit was bijvoorbeeld het geval in het tweede voorbeeld. China was het exporterende land, maar hier werden de zonnepanelen slecht in kleine mate verkocht. Daarom werd er in deze zaak geopteerd om te vergelijken met de prijs in India.

Indien het product wordt geïmporteerd vanuit een land dat niet het land van oorsprong is, dan zal er worden vergeleken met de prijs op de markt van het land dat exporteert en niet het land van oorsprong. Tenzij het product enkel door dit exporterende land gaat of er geen lokale markt is voor dat product in het exporterende land, in dat geval zal er worden gekeken naar de prijs in het land van oorsprong.¹²¹ Bij het vergelijken van de prijs zal er bovendien rekening worden gehouden met alle omringende factoren die een invloed uitoefenen op de prijs zoals bijvoorbeeld belasting, de verkochte hoeveelheid, verkoopsvoorwaarden, ...¹²².

Onder lokale markt zal worden verstaan alle lokale producenten van gelijke producten¹²³. Het kan ook zijn dat bepaalde gebieden binnen een lidstaat een verschillende markt uitmaken, indien beide gebieden hun eigen producenten hebben en de vraag naar deze producten hoofdzakelijk van deze producenten komt¹²⁴. In dat geval zal de lokale markt, de markt van dat gebied zijn. Langs de andere kant is het ook mogelijk dat er tussen twee landen zo een verregaande integratie heerst, zodat de markten van de twee landen zich zouden gedragen als één grote markt. In dat geval zal het hele gebied van de twee landen worden gezien als de lokale markt¹²⁵.

Met betrekking tot het vaststellen van schade aan de lokale markt zal er rekening worden gehouden met de hoeveelheid producten die gedumpt worden en de invloed hiervan op de prijzen op de lokale markt voor gelijkaardige producten, alsook de impact van deze geïmporteerde goederen op de lokale producenten van gelijkaardige producten¹²⁶. Het kan zijn dat meerdere landen tegelijk dezelfde producten dumpen in dezelfde markt. In dat geval kan het zijn dat het onderzoek wordt gevoerd met de producten van beide landen samen, die als geheel worden gedumpt op de markt¹²⁷. Artikel 3 Anti Dumping Agreement stelt verder nog in meer detail hoe men de schade aan de lokale markt precies vaststelt.

¹¹⁸ Artikel 2.1 Anti Dumping Agreement.

¹¹⁹ Er wordt normaal een marge gehanteerd van 5%, indien er minder als 5% van het product wordt afgezet op de markt van het exporterende land. In bepaalde gevallen kan het zijn dat een percentage van 5% toch een voldoende grote hoeveelheid is om een normale prijs vast te stellen.

¹²⁰ Artikel 2.2 Anti Dumping Agreement.

¹²¹ Artikel 2.6 Anti Dumping Agreement.

¹²² Artikel 2.4 Anti Dumping Agreement.

¹²³ Artikel 4.1 Anti Dumping Agreement.

¹²⁴ Artikel 4.1 (II) Anti Dumping Agreement.

¹²⁵ Artikel 4.3 Anti Dumping Agreement.

¹²⁶ Artikel 3.1 Anti Dumping Agreement.

¹²⁷ Artikel 3.3 Anti Dumping Agreement.

Deel III: Toetsing van de maatregelen aan wetgeving

Zoals besproken kunnen er problemen rijzen indien staten maatregelen nemen ter promotie van hernieuwbare energie (zie *supra* Deel I). Deze maatregelen kunnen, hoewel ze het gebruik van hernieuwbare energie aanmoedigen en bijgevolg de klimaatverandering ten goede komen, wel problemen stellen op het vlak van de internationale handel.

De maatregelen kunnen zich voordoen onder de vorm van subsidies of terugleververgoedingen. Deze maatregelen stellen producenten van hernieuwbare energie in staat om te concurreren met producenten van klassieke energie. De maatregelen dragen immers een deel van de productieprijs of zij bieden de zekerheid dat de geproduceerde energie voor een bepaalde periode tegen een bepaalde prijs zal worden afgenomen. Op deze manier zijn de producenten verzekerd dat hun investering ook naar de toekomst toe rendabel zal blijven.

Het ondersteunen van deze hernieuwbare energieprojecten kost de staten natuurlijk ook geld en staten zijn niet van plan om al hun middelen te besteden aan producenten die niet op hun grondgebied zijn gevestigd. Indien hun steun gebruikt wordt op hun eigen grondgebied dan zal dit ook de lokale economie bevorderen, doordat er onder andere jobs zullen worden gecreëerd. In het toekennen van deze steun zullen staten dan ook vaak proberen een bepaling op te nemen om ervoor te zorgen dat hun steun hoofdzakelijk uitwerking zal hebben op hun grondgebied. Zo kunnen er bijvoorbeeld zoals besproken lokale inhoud eisen aan worden gekoppeld die ervoor zorgen dat bijvoorbeeld een deel van de gebruikte apparatuur afkomstig moet zijn van nationale producenten (zie *supra* Deel II Afdeling 1.2).

Het zijn dan ook hoofdzakelijk deze bepalingen die de staten gebruiken om de steun op het eigen grondgebied te houden die voor problemen zorgen. Dit kan immers voor problemen zorgen op het gebied van handel, omdat nationale producenten bijvoorbeeld een voordeel genieten dat andere producenten niet krijgen. Dit kan dan weer in conflict staan met enkele principes uit het internationale handelsrecht zoals het meest begunstigde natie principe of het principe van nationale behandeling (zie *supra* Deel II Onderafdeling 3.1.1 en Onderafdeling 3.1.2).

Hoofdstuk 1: Mogelijke reeds bestaande oplossingen

Afdeling 1.1 Bestaande uitzonderingen

Een lokale inhoud eis geeft een voordeel aan nationale producenten, omdat er vereist kan worden dat er een bepaalde hoeveelheid aan nationaal geproduceerde materialen gebruikt moeten worden. Dit zal in de eerste plaats een probleem vormen met de bepalingen uit de GATT. Een van de belangrijke principes in de GATT is het principe van nationale behandeling dat zoals hierboven besproken (zie *supra* Deel II Onderafdeling 3.1.2) stelt dat nationale en geïmporteerde goederen gelijk dienen te worden behandeld. Een lokale inhoud eis drukt een voorkeur uit voor het gebruik van nationale producten.

Een ander conflict in dit verband betreft artikel 2.1 TRIMs dat verwijst naar artikel III GATT dat het beginsel van nationale behandeling omvat. Dit zorgt opnieuw voor hetzelfde probleem als net is beschreven.

De Wereldhandelsorganisatie is opgericht om de internationale handel te bevorderen, toch werd er bij de oprichting ook al aandacht besteed aan duurzame ontwikkeling en het milieu. De preambule van de Agreement establishing the world trade organisation¹²⁸ luidt als volgt:

"... while allowing for the optimal use of the world's resources in accordance with the objective of sustainable development, seeking both to protect and preserve the environment and to enhance the means for doing so ..."

Er werd dus aandacht besteed aan het feit dat er bij het opstellen van regels betreffende de internationale handel ook rekening moest worden gehouden met duurzame ontwikkeling en het behoud van het klimaat.

In de GATT zijn er ook uitzonderingen voorzien. Artikel XX GATT voorziet in uitzonderingen die staten toestaan om onder bepaalde omstandigheden andere belangen dan handel voorrang te geven op de ontwikkeling van handel¹²⁹. Het conflict tussen de maatregelen tot aanmoediging van de markt van hernieuwbare energie en de regels betreffende de internationale handel in de GATT zouden mogelijk op deze manier kunnen worden opgelost. Zoals hierboven besproken (zie *supra* Deel II Onderafdeling 3.1.3) zijn er twee uitzonderingen vervat in artikel XX GATT die relevant zijn voor dit conflict, namelijk de uitzonderingen onder b en g.

Artikel XX b GATT voorziet een uitzondering voor maatregelen die noodzakelijk zijn om het menselijk leven, het leven van dieren, planten of de gezondheid in het algemeen te beschermen. Artikel XX g GATT voorziet in een uitzondering voor maatregelen gerelateerd aan het behoud van uitputbare natuurlijke bronnen.

¹²⁸ De Agreement establishing the World Trade Organisation is terug te vinden op https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto.pdf.

¹²⁹ P. VAN DEN BOSSCHE, *The Law and policy of the World Trade Organisation: Text, Cases and Materials*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, 616.

Het is niet moeilijk om maatregelen ter promotie van hernieuwbare energie te linken aan puntje g, aangezien dit uitdrukkelijk voorziet in het behoud van natuurlijke bronnen en dit ook aan de basis ligt van hernieuwbare energie. Zoals eerder opgemerkt is het begrip uitputbare natuurlijke bronnen niet volledig duidelijk en kan het aangepast worden aan de belangen van de maatschappij. Hernieuwbare energie helpt om bepaalde uitputbare natuurlijke bronnen te beschermen. Indien er meer gebruik wordt gemaakt van hernieuwbare energie zal het gebruik van fossiele brandstoffen minderen. Het beroepsorgaan heeft zoals eerder gezegd ook al zuivere lucht als een natuurlijke rijkdom bestempeld. Ook hier helpt het gebruik van hernieuwbare energie voor aangezien er minder CO₂-uitstoot is bij een afname aan het gebruik van fossiele brandstoffen.¹³⁰

Puntje b van artikel XX GATT spreekt over de bescherming van verschillende levensvormen en gezondheid in het algemeen. Maatregelen om hernieuwbare energie te stimuleren kunnen met verschillende delen van deze uitzondering in verband worden gebracht. Om te beginnen ter bescherming van de gezondheid. Indien er meer gebruik wordt gemaakt van hernieuwbare energie zoals zonnepanelen, windmolens, ... dan zal er in de eerste plaats minder CO₂-uitstoot zijn bij de productie van energie, er zal dan minder gebruik moeten worden gemaakt van fossiele brandstoffen die verbrand moeten worden. Een ander belangrijk punt voor de gezondheid is dat er minder gebruik gemaakt zal worden van kernenergie. Bij het gebruik van kernenergie zijn er meer gevaarlijke stralingen voor zowel mensen, dieren als planten. Het gevaar van kernenergie zit niet enkel in het productieproces maar ook bij de langdurige verwerking van het overgebleven kernafval¹³¹.

De uitspraken van het panel en het beroepsorgaan uit het verleden tonen aan dat het niet moeilijk is een maatregel betreffende hernieuwbare energie te linken aan één van de doelstellingen voorzien in artikel XX b GATT.

De zaak Brazil – Tyres¹³² is een goede illustratie hiervan. Het beroepsorgaan oordeelde hier over een importbeperking voor gebruikte banden, die een nieuw profiel hadden gekregen en zodoende hergebruikt werden. Het beroepsorgaan was de mening toegedaan dat dit onder de uitzondering in artikel XX b GATT viel. Deze banden zouden immers een kortere levensduur hebben, waardoor er sneller meer afval zou zijn dan bij nieuwe banden. Op basis van aangevoerd medisch bewijs werd aangenomen dat er in dit geval inderdaad een risico zou zijn voor mens-, dier- en plantenleven en de gezondheid¹³³.

Zo accepteerde het panel ook in de zaak Thailand – Cigarettes¹³⁴ dat de importbeperking van sigaretten tot doel had om de mensen te beschermen tegen de schadelijke stoffen in sigaretten en om de consumptie van sigaretten in Thailand te beperken. Deze maatregel was ter bescherming

¹³⁰ FRÄSS – EHRFELD, *Renewable Energy Sources A Chance to Combat Climate Change*, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, 2009, 109 – 110.

¹³¹ FRÄSS – EHRFELD, *Renewable Energy Sources A Chance to Combat Climate Change*, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, 2009, 114.

¹³² Appellate Body report, Brazil – Measures affecting imports of retreaded tyres, WT/DS332/AB/R, (December 2007), (Verder genoemd als Brazil – Tyres).

¹³³ Brazil Tyres, §212.

¹³⁴ Panel Report, Thailand – Restrictions on importation of and internal taxes on cigarettes, DS10/R – 37S/200 (November 1990), (Verder genoemd als Thailand – Cigarettes).

van de gezondheid¹³⁵. Het beroepsorgaan accepteerde ook in de zaak *Europaen Communities – Asbestos*¹³⁶ dat het verbod op chyrostielhoudende cementproducten nodig was ter bescherming van het menselijk leven en de gezondheid¹³⁷. Deze importbeperkingen vielen overeenkomstig het panel en het beroepsorgaan ook onder artikel XX b GATT.

De uitzondering vermeld in artikel XX b GATT stelt in zichzelf al een moeilijkheid. De uitzondering spreekt namelijk over maatregelen die noodzakelijk zijn ter bescherming van het menselijke leven en de gezondheid¹³⁸. Zoals reeds eerder besproken is het dus niet voldoende dat de maatregel enkel de bescherming de verschillende levensvormen of de gezondheid tot doel heeft. De maatregel dient bovendien noodzakelijk te zijn. Indien er dus alternatieve maatregelen voor handen zijn, die hetzelfde resultaat geven, maar minder inbreuk maken op de regels betreffende de internationale handel, zal voor deze alternatieve maatregel gekozen moeten worden. Deze alternatieve maatregelen zijn zoals eerder besproken niet gemakkelijk te beoordelen. Maatregelen vormen soms een onderdeel van een heel beleid waardoor de maatregel op zich wel een alternatief zou kunnen hebben, maar dat alternatief mogelijk niet in het algemeen beleid past. Het is dus moeilijk te beoordelen of er een geschikt alternatief beschikbaar is en of de maatregel dus echt noodzakelijk is.

Zo oordeelde het panel in de zaak *Thailand – Cigarettes* dat Thailand genoeg alternatieve maatregelen kon nemen die hetzelfde doel zouden bereiken betreffende de controle op de kwaliteit en kwantiteit van sigaretten. Door gebruik te maken van die alternatieve maatregelen zou Thailand volgens het panel nog steeds het gewenste gezondheidsbeleid kunnen bereiken. Bijgevolg was de maatregel niet noodzakelijk zoals bedoeld in artikel XX b GATT¹³⁹.

Artikel XX g GATT stelt dus geen strenge voorwaarden, vereist is dat de genomen maatregelen in verband staan met een van de voorziene doelstellingen. In verband met artikel XX b GATT kan er besloten worden dat zowel het panel als het beroepsorgaan gemakkelijk aanvaarden dat een maatregel één van de voorziene doelstellingen tot doel heeft. Het is echter wel zo dat het moeilijker is voor maatregelen om onder het toepassingsgebied van puntje b te vallen omwille van de vereiste van noodzakelijkheid, hier wordt wel een strenge invulling aan gegeven.

Er werd reeds eerder besproken dat het niet voldoende is dat een maatregel valt onder het toepassingsgebied van b of g van artikel XX GATT. Er moet bovendien voldaan zijn aan de voorwaarden die gesteld worden in de aanhef. Indien er dus al voldaan is aan een uitzondering onder g of b van artikel XX GATT, dan stelt de aanhef nog strenge voorwaarden. Een maatregel mag dus zelfs als hij onder één van de opgesomde uitzonderingen valt nog steeds niet willekeurig zijn, een discriminatie tussen gelijkaardige landen bewerkstelligen of een vermomde beperking vormen op de internationale handel¹⁴⁰.

¹³⁵ *Thailand – Cigarettes*, §73.

¹³⁶ Appellate Body report, *European Communities – Measures affecting asbestos and asbestos containing products*, WT/DS135/AB/R, (Maart 2001), (Verder genoemd als *European Communities – Asbestos*).

¹³⁷ *European Communities – Asbestos*, §163.

¹³⁸ "necessary to protect human, animal or plant life or health".

¹³⁹ *Thailand – Cigarettes*, § 81.

¹⁴⁰ Artikel XX GATT.

Zoals eerder besproken zullen lidstaten trachten de voordelen van de opgestelde maatregelen en de geboden steun op hun eigen grondgebied te houden. Zo zal er een economische reden zitten achter de maatregel, door bijvoorbeeld een lokale inhoud eis op te stellen zodat er bepaalde lokaal geproduceerde materialen moeten worden gebruikt. Op deze manier zal de lokale economie bevoordeeld worden en zullen er lokaal meer jobs gecreëerd worden. Bij het beoordelen of een maatregel in overeenstemming is met de aanhef zal er ook worden gekeken naar de reden achter de maatregel¹⁴¹, door het toevoegen van bijvoorbeeld een lokale inhoud eis krijgt de maatregel ook een economische doelstelling en is ze dus niet meer zuiver gericht op bijvoorbeeld het milieu.

Artikel XX GATT biedt wel mogelijkheden om bepaalde maatregelen ter promotie van hernieuwbare energie te rechtvaardigen, maar door de strenge invulling van de uitzonderingen zal een maatregel vaak toch niet onder het toepassingsgebied vallen. De uitzonderingen worden dus zeer restrictief toegepast en er zal ook gekeken worden naar de intentie van de lidstaat bij het opstellen van de maatregel. Hierdoor zal de maatregel vaak niet onder het toepassingsgebied van de uitzondering vallen.

Dit wil niet zeggen dat artikel XX GATT elke maatregel van het toepassingsgebied zal uitsluiten. Indien er bij het opstellen van maatregelen nauwlettend aandacht wordt besteed aan alle voorwaarden en de maatregelen genomen zijn enkel met het oog op hernieuwbare energie en het milieu of bescherming van uitputbare bronnen, dan zou dit een mogelijke manier zijn om bepaalde maatregelen ter promotie van hernieuwbare energie te rechtvaardigen.

Afdeling 1.2 Toepassingsgebied van bestaande uitzonderingen

De uitzonderingen in artikel XX GATT kunnen toegepast worden wanneer staten een overtreding begaan van één van de bepalingen uit de GATT. Dit kan worden teruggevonden in de aanhef van artikel XX GATT dat stelt:

" ... nothing in this Agreement shall be construed to prevent the adoption or enforcement by any contracting party of measures ..."

Maatregelen ter promotie van hernieuwbare energie die proberen de eigen economie te stimuleren zullen mogelijk in de problemen komen met het beginsel van nationale behandeling in artikel III.4 GATT. Artikel XX GATT is van toepassing op deze bepaling en zou hier, indien aan alle voorwaarden voldaan is, een mogelijke oplossing kunnen bieden.

Een belangrijke vraag is of dit artikel en deze uitzonderingen ook kunnen worden toegepast op andere overeenkomsten. De maatregelen die genomen worden door overheden kunnen namelijk ook met bepalingen uit andere overeenkomsten in conflict komen zoals bijvoorbeeld de bepalingen aangaande subsidies in de SCM Agreement.

¹⁴¹ V. R. HILDRETH, "Renewable Energy Subsidies and the GATT", *Chicago Journal of International Law*, 2014, (702) 715.

Als wordt gekeken naar de bewoording van artikel XX GATT zelf, dan wordt er specifiek verwezen naar de GATT zelf. Er wordt echter op geen enkele manier verwezen naar andere overeenkomsten. Zowel de rechtspraak als de regelgeving zelf bieden hier geen duidelijk antwoord op.

Met betrekking tot de toepassing van artikel XX GATT op de SCM Agreement zijn de meningen verdeeld¹⁴². Er is een strekking tegen, deze zeggen dat de SCM Agreement zelf al rechtvaardigingsgronden voor overtredingen van bepalingen in deze overeenkomst bevat. Bij het opstellen van de overeenkomst is er een afweging gemaakt tussen de rechten, plichten en de rechtvaardigingsgronden in de SCM Agreement. Indien artikel XX GATT ook nog eens toegepast zou mogen worden om inbreuken op verplichtingen uit de SCM Agreement te rechtvaardigen, dan zou dit evenwicht dat bij het opstellen van de overeenkomst is bekomen worden verstoord. Dit zou tegenstrijdig zijn met de bedoeling die de lidstaten hadden bij het opstellen van de overeenkomst¹⁴³.

De SCM Agreement verwijst zelf ook niet naar de toepasbaarheid van artikel XX GATT. Aangezien bepaalde andere overeenkomsten wel verwijzen naar de GATT en deze overeenkomst niet, moet hier volgens deze strekking uit worden afgeleid dat artikel XX GATT niet kan worden toegepast. Indien de lidstaten dit hadden gewild dan zouden ze net zoals bij bepaalde andere overeenkomsten dit ook expliciet hebben opgenomen¹⁴⁴.

De strekking tegen is ook van mening dat de bewoording van de aanhef van artikel XX GATT een beperking uitmaakt. De woorden "*... nothing in this agreement ...*" zouden de toepassing van artikel XX GATT volgens hen beperken tot de bepalingen uit de GATT zelf¹⁴⁵.

Hier tegenover is er een strekking die de toepassing van artikel XX GATT op de SCM Agreement niet uitsluit. Om te beginnen is het volgens hen nodig om geval per geval te gaan bekijken of toepassing van artikel XX GATT mogelijk is. Artikel XX GATT heeft een centrale en algemene positie in de GATT en een brede bewoording, toepassing op de SCM Agreement is dus ook niet uitgesloten¹⁴⁶.

Verder wordt erop gewezen dat de Wereldhandelsorganisatie een enkelvoudige onderneming¹⁴⁷ is en dat deze is uitgewerkt in verschillende overeenkomsten die een samenhangend geheel vormen. De verschillende overeenkomsten moeten dan ook in de gehele context worden gezien. In deze context is de SCM Agreement dan ook een verdere uitwerking van de GATT met betrekking tot subsidies¹⁴⁸.

De SCM Agreement voorziet inderdaad zelf in een systeem van categorieën van subsidies waar al dan niet tegenop gekomen kan worden. Volgens deze strekking is de categorie van de subsidies

¹⁴² L. RUBUNI, *The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives*, Draft 23 September 2011, 32.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ *ibid.*

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ L. RUBUNI, *The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives*, Draft 23 September 2011, 32.

¹⁴⁷ Ministerial Conference, WT/MIN(01)DEC/1, 20 November 2001, § 47.

¹⁴⁸ L. RUBUNI, *The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives*, Draft 23 September 2011, 32.

waartegen niet opgekomen kan worden onder de SCM Agreement vrij beperkt en is er geen indicatie dat deze categorie de enige toegestane subsidies zouden zijn. De bewoording van artikel XX GATT is volgens hen geen beperking om deze uitzonderingen buiten de GATT toe te passen en deze bewoording wil enkel duidelijk maken dat artikel XX GATT universeel van toepassing is op de hele overeenkomst. Artikel XX GATT kan dus volgens hen ook dienen om bepaalde subsidies buiten de toegestane categorie in de SCM Agreement toe te staan¹⁴⁹.

Er is volgens hen ook geen expliciete verwijzing nodig naar artikel XX GATT om dit artikel toe te passen¹⁵⁰. Ze volgen bovendien ook de idee van Howse dat indien artikel XX GATT niet zou kunnen worden toegepast op de SCM Agreement dit voor tegenstrijdigheden zou kunnen zorgen. Het zou immers vreemd zijn dat bepaalde maatregelen zoals quota's, die volgens hen een grotere impact hebben op de internationale handel, wel gerechtvaardigd kunnen worden en subsidies, die minder impact hebben op de wereldhandel, niet gerechtvaardigd zouden kunnen worden¹⁵¹¹⁵².

Er bestaat dus geen eenduidigheid over de toepassing van artikel XX GATT als rechtvaardigingsgrond voor inbreuken op bepalingen uit andere overeenkomsten, zoals de SCM Agreement. Het beroepsorgaan gaf tot nu toe ook geen duidelijkheid over wanneer artikel XX GATT buiten de GATT kan worden toegepast. Wel toont de zaak China – Audiovisuals¹⁵³ aan dat het beroepsorgaan de toepassing van artikel XX GATT op andere overeenkomsten dan de GATT zelf niet helemaal heeft uitgesloten¹⁵⁴. Er zal dus zaak per zaak moeten worden nagegaan of de uitzonderingen in artikel XX GATT kunnen worden toegepast op een bepaalde bepaling uit een andere overeenkomst.

Voor overheden die maatregelen nemen ter bevordering van hernieuwbare energie en hier voor een vorm kiezen die de rest van de eigen economie ten goede komt, zoals bijvoorbeeld lokale inhoud eisen, bestaat er op voorhand geen zekerheid over de al dan niet strijdigheid met WHO regels. Indien er een conflict ontstaat zal er gewacht moeten worden op de interpretatie die wordt gegeven door het panel of het beroepsorgaan.

De huidige regelgeving van de Wereldhandelsorganisatie voorziet er niet in om deze conflicten, die ontstaan rond de promotie van hernieuwbare energie, te beslechten. Zoals hierboven werd uiteengezet is er wel regelgeving die hierop kan worden toegepast, maar deze is niet opgesteld met dit soort conflicten in het achterhoofd en dus niet optimaal geschikt.

Artikel XX GATT speelt bijvoorbeeld een rol in conflicten betreffende hernieuwbare energie. Hoe dit artikel moet worden toegepast in deze context is echter niet duidelijk en veel hangt af van de interpretatie van het betreffende panel. Indien er een oordeel zou zijn over wanneer in een bepaald

¹⁴⁹ L. RUBUNI, *The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives*, Draft 23 September 2011, 32 – 33.

¹⁵⁰ L. RUBUNI, *The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives*, Draft 23 September 2011, 33.

¹⁵¹ *ibid.*

¹⁵² R. HOWSE, *Climate Change Mitigation Subsidies and the WTO Legal Framework: A Policy Analysis*, International Institute for Sustainable Development, 2010, 17, 5.1.

¹⁵³ Appellate Body report, China – Measures affecting trading rights and distribution services for certain publications and audiovisual entertainment products, WT/DS363/AD/R (December 2009, (verder genoemd als China – Audiovisual).

¹⁵⁴ China – Audiovisual, § 214 – 233.

geval artikel XX GATT van toepassing zou zijn, dan blijft de vraag nog steeds op welke overtredingen van welke overeenkomsten dit kan worden toegepast. Hoewel het dus zou kunnen worden gebruikt, is de toepassing ervan niet duidelijk.

Hoofdstuk 2: Nieuwe oplossingen

Hernieuwbare energie speelt een steeds grotere rol en het belang van deze nieuwe vormen van energie zal waarschijnlijk ook nog toenemen. Het aantal maatregelen genomen door overheden hieromtrent zal bijgevolg ook toenemen en dus is het waarschijnlijk dat hierover nieuwe conflicten zullen ontstaan. Naar de toekomst toe zou meer zekerheid en eenduidigheid over de beslechting van dergelijke conflicten wenselijk zijn.

Er zal dus iets moeten veranderen in de huidige regelgeving van de Wereldhandelsorganisatie om deze zekerheid te bieden. Dit zou op verscheidene manieren bewerkstelligd kunnen worden. Er zullen drie manieren besproken worden¹⁵⁵. De ene manier is natuurlijk al wat wenselijker dan de andere.

Afdeling 2.1 Verklarende richtlijn

De WHO zou meer zekerheid kunnen geven door een verklarende richtlijn uit te vaardigen. Hierin zou worden uiteengezet hoe de verschillende bepalingen in de verschillende overeenkomsten moeten worden toegepast, wanneer het zaken betreft over het gebruik van bronnen van hernieuwbare energie¹⁵⁶. Op deze manier zullen overheden op voorhand kunnen weten hoe het panel of het beroepsorgaan uitspraak zal doen over een mogelijk conflict. De richtlijn zou meer rechtszekerheid creëren voor de lidstaten. Indien het opstellen van deze richtlijn gebeurt door overleg en overeenstemming van alle lidstaten, dan kan er ook niemand het oneens zijn met een bepaalde toepassing. Alle lidstaten waren immers aanwezig en hebben inspraak gehad bij het opstellen van de richtlijn.

Het gebruik van deze methode heeft ook nadelen. In de eerste plaats zullen alle overeenkomsten afgegaan moeten worden, er zal moeten worden nagaan of bepaalde bepalingen een invloed kunnen hebben op maatregelen betreffende het gebruik van hernieuwbare energie en vervolgens zal er dan moeten worden bepaald hoe deze bepaling in dit geval zal moeten worden toegepast. Indien er dan een conflict tot stand komt, zal er gekeken moeten worden in de richtlijn hoe die bepaalde bepaling moet worden toegepast in dergelijk conflict. Deze manier van werken is zeer omslachtig en zal heel lang duren. Dit zou ook een stuk sneller kunnen door algemene richtlijnen uit te vaardigen, op die manier zal niet naar alle bepalingen in alle overeenkomsten gekeken moeten worden waardoor dit veel sneller zou gaan. Omdat de uitgevaardigde richtlijn algemeen zou zijn, bestaat er nog steeds de kans dat bij het beslechten van het geschil niet heel duidelijk is hoe die algemene richtlijn zal moeten worden toegepast op die bepaalde bepaling. De kans bestaat dat er dan nog steeds een te grote ruimte is voor interpretatie over de toepassing en dit is net wat de richtlijn zou moeten voorkomen.

¹⁵⁵ A. YANOVICH, "WTO Rules and the Energy Sector" in Y. SELIVANOVA (ed.), *Regulation of Energy in International Trade Law*, AH Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, (1) 42 – 43.

¹⁵⁶ A. YANOVICH, "WTO Rules and the Energy Sector" in Y. SELIVANOVA (ed.), *Regulation of Energy in International Trade Law*, AH Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, (1) 43.

Deze eerste methode van het opstellen van een richtlijn over de toepassing van bepalingen in het kader van conflicten over hernieuwbare energie lijkt een minder geschikte oplossing. Er zal nog steeds gewerkt worden met dezelfde reeds bestaande bepalingen die niet zijn opgesteld met deze toepassing in het achterhoofd. Het verschil bestaat erin dat indien er nu een conflict zou ontstaan met betrekking tot maatregelen ter promotie van hernieuwbare energie, er in de richtlijn gekeken zal worden op welke manier het conflict benaderd moet worden. De richtlijn kan wel een bepaalde richting op sturen, maar de reeds eerdere toepassing van de bepaling op een andere manier zal ook invloed blijven hebben. Bovendien zou de interpretatieruimte die mogelijks nog blijft bestaan ervoor zorgen dat er toch niet zoveel zekerheid wordt geboden als oorspronkelijk bedoeld.

Afdeling 2.2 Aanpassen bestaande regelgeving

Een tweede methode zou zijn om alle bestaande regelgeving aan te passen¹⁵⁷. Dit wil zeggen dat alle bepalingen die van toepassing kunnen zijn op conflicten betreffende het gebruik van hernieuwbare energie aangepast zouden moeten worden. Er zou dus in al deze bepalingen een puntje over hernieuwbare energie moeten worden voorzien, bijvoorbeeld een nieuwe uitzondering, een nieuw uitlegging, bepalen van het toepassingsgebied op deze maatregelen, ... Op deze manier kunnen lidstaten ook beter voorspellen hoe een bepaalde bepaling zal worden toegepast op bepaalde conflicten. Lidstaten zouden zelf ook betrokken zijn bij de aanpassing en dus ook inspraak hebben over de manier waarop met deze conflicten betreffende hernieuwbare energie wordt omgegaan.

Indien van deze methode gebruik zou worden gemaakt, dan zullen alle bestaande overeenkomsten moeten worden nagegaan en overal een bepaling worden voorzien met betrekking tot hernieuwbare energie. Dit is zeer omslachtig en voor elke overeenkomst zal moeten worden overeengekomen hoe deze zal omgaan met hernieuwbare energie. Elke overeenkomst heeft zijn eigen bestaansreden en hier zal men ook steeds rekening mee moeten houden, er mag hieraan namelijk geen afbreuk worden gedaan. Dit zal niet altijd even gemakkelijk zijn, aangezien bepaalde maatregelen betreffende hernieuwbare energie volledig tegenstrijdig kunnen zijn met bepaalde bepalingen in bestaande overeenkomsten. Het zal dus een hele uitdaging worden om iedere keer de juiste afweging te maken.

Bovendien hebben beide bovenvermelde methodes het nadeel dat de bepalingen die van toepassing zijn op maatregelen betreffende hernieuwbare energie verspreid zijn over verschillende overeenkomsten. Bij de eerste methode is er wel een richtlijn waar de uitlegging instaat, maar de bepalingen die effectief moeten worden toegepast zijn nog steeds verspreid. Dit maakt het moeilijk indien men een conflict wenst te beslechten aangezien er nog steeds in verschillende overeenkomsten zal moeten worden gekeken en in iedere overeenkomst zal moeten worden nagegaan of de genomen maatregel toegestaan kan worden.

¹⁵⁷ *ibid.*

Het aanpassen van de bestaande regelgeving geeft mogelijk wel al iets meer zekerheid over hoe een conflict beslecht zal worden dan het opstellen van een richtlijn. De bepalingen die uiteindelijk zullen worden toegepast zijn immers aangepast en zijn dan opgesteld met conflicten betreffende hernieuwbare energie in het achterhoofd. Dit zal zorgen voor minder interpretatieruimte en meer zekerheid over hoe men de bepalingen moet toepassen. Het nadeel is nog steeds dat al deze bepalingen verspreid zijn over de verschillende overeenkomsten.

Afdeling 2.3 Opstellen van een nieuwe overeenkomst

Een derde methode om meer zekerheid te bieden is dat er een nieuwe overeenkomst met als toepassingsgebied hernieuwbare energie zou worden opgesteld¹⁵⁸. Het aanpassen van bestaande regelgeving vereist ook dat er in iedere overeenkomst nieuwe bepalingen worden opgesteld. Het zou misschien beter zijn om dan gewoon een volledig nieuwe overeenkomst op te stellen waar alle bepalingen over hernieuwbare energie samen staan. Dit maakt het achteraf dan ook gemakkelijker om deze conflicten te beslechten aangezien er niet meer op zoveel verschillende plaatsen gekeken zal moeten worden. Ook voor overheden is het gemakkelijker om op voorhand na te gaan of de maatregelen die ze willen uitvaardigen toegestaan zijn onder de regelgeving van de Wereldhandelsorganisatie.

Het opstellen van een nieuwe overeenkomst die enkel van toepassing is op hernieuwbare energie heeft ook als voordeel dat er rekening kan worden gehouden met de specifieke vereisten van de markt en de industrie. Overheden willen namelijk graag hernieuwbare energie aanmoedigen, aangezien dit een stap vooruit is in het tegengaan van de klimaatverandering, maar langs de andere kant hebben ze zich onder de Wereldhandelsorganisatie er ook toe verbonden om de vrije markt zoveel mogelijk te waarborgen. Dit zijn beide belangrijke doelstellingen die niet even gemakkelijk met elkaar verzoenbaar zijn en dus zal hier extra aandacht aan moeten worden besteed bij het opstellen van een nieuwe overeenkomst.

¹⁵⁸ A. YANOVICH, "WTO Rules and the Energy Sector" in Y. SELIVANOVA (ed.), *Regulation of Energy in International Trade Law*, AH Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, (1) 42.

Deel IV: Overeenkomst voor hernieuwbare energie

Zoals in deel drie werd beschreven zijn er een aantal conflicten mogelijk tussen genomen maatregelen met betrekking tot hernieuwbare energie en de regelgeving van de Wereldhandelsorganisatie ter bevordering van de vrije handel. De uitzonderingen die momenteel bestaan zijn niet opgesteld met dit soort conflicten rond hernieuwbare energie in gedachten, waardoor de toepasbaarheid op dit soort conflicten niet duidelijk is. Er bestaat geen duidelijkheid over de situaties waarin aan de voorwaarden van de uitzonderingen voldaan is, alsook niet over op welke overtredingen de uitzondering kan worden toegepast.

Dit is deels te wijten aan specifieke belangen van de markt van hernieuwbare energie, deze heeft een andere beweegreden dan de regelgeving met betrekking tot vrije handel. In geval van hernieuwbare energie zijn de motieven te vinden in milieuverandering, bescherming van bepaalde uitputbare natuurlijke bronnen, ... vaak is er ook nog een element aanwezig wat de algemene lokale industrie en de lokale industrie in hernieuwbare energie wil stimuleren. Vooral dit laatste element kan voor problemen zorgen ten opzichte van vrije handel.

In het vorige hoofdstuk zijn ook een aantal mogelijke oplossingen besproken, de meest geschikte oplossing leek de oplossing te zijn om een nieuwe overeenkomst voor hernieuwbare energie op te stellen. Dit heeft enkele grote voordelen te bieden, om te beginnen staan dan alle bepalingen betreffende hernieuwbare energie samen, dit is gemakkelijk indien er zich een conflict voordoet. Een bijkomend voordeel is dat er bij het opstellen van een nieuwe overeenkomst rekening kan worden gehouden met de specifieke markt van hernieuwbare energie. Er zal bij het opstellen een afweging moeten gemaakt worden tussen de belangen van de specifieke markt en de doelstellingen van de Wereldhandelsorganisatie met betrekking tot vrije handel. Het feit dat dit zal gebeuren bij het opstellen van de overeenkomst is een voordeel. Indien er een conflict ontstaat dient er niet iedere keer een nieuwe afweging te worden gemaakt. Op die manier is het veel duidelijker wat toegestaan is en wat niet. Daarnaast hangt de uitkomst van een conflict niet af van de interpretatie van het panel of het beroepsorgaan op dat moment. Deze mogelijkheid van een nieuwe overeenkomst zal dan ook verder bekeken worden.

Indien er gesproken wordt over het opstellen van een nieuwe overeenkomst dan wordt de Agreement on Agriculture vaak aangehaald als bron van inspiratie voor het opstellen van een nieuwe overeenkomst, deze zal ook besproken worden. Ook zal het systeem van staatsteun in de EU zal kort behandeld worden. Verder zijn er ook nog een aantal algemene principes waarmee rekening zou moeten worden gehouden bij het opstellen van een nieuwe overeenkomst, deze zullen ook besproken worden.

Hoofdstuk 1: De Agreement on Agriculture als inspiratiebron

Afdeling 1.1 Ontstaan

De Agreement on Agriculture is ontstaan door de nood aan afzonderlijke regels vanwege de specifieke vereisten van de sector. Oorspronkelijk was de handel in landbouwproducten ook onderworpen aan de algemene regels van de GATT. Deze algemene bepalingen hielden geen rekening met de specifieke sector van de landbouw op zich, waardoor overheden in staat waren maatregelen te nemen die de landbouwmarkt verstoorden¹⁵⁹.

Deze nieuwe overeenkomst is specifiek gericht op de landbouwmarkt en voorziet zoals verder besproken zal worden in bepalingen betreffende markttoegang (import bepalingen) en export subsidies. Ook is er voorzien in een systeem van lokale steun om overheden de mogelijkheid te geven de lokale landbouw te steunen gezien het belang van de sector. Er werd bij het opstellen van de overeenkomst ook rekening gehouden met de verschillende noden van ontwikkelingslanden en reeds ontwikkelde landen.

Afdeling 1.2 De overeenkomst

De Agreement on Agriculture heeft een specifiek toepassingsgebied, namelijk de producten bepaald in de eerste bijlage van de overeenkomst¹⁶⁰. Het was voor deze producten nodig een nieuwe overeenkomst op te stellen vanwege de specifieke eisen van de landbouwmarkt.

De preambule van de overeenkomst bepaald duidelijk het doel van de overeenkomst:

"is to establish a fair and market-oriented agricultural trading system and that a reform process should be initiated through the negotiation of commitments on support and protection and through the establishment of strengthened and more operationally effective GATT rules and disciplines"

Op het gebied van landbouwproducten was er ook veel overheidssteun. Overheidssteun kan de vrije markt verstoren en dit is tegen de doelstelling van de Wereldhandelsorganisatie. Deze steun moest dan ook door middel van deze overeenkomst afnemen, de preambule vermeldt dan ook verder:

"the above-mentioned long-term objective is to provide for substantial progressive reductions in agricultural support and protection sustained over an agreed period of time, resulting in correcting and preventing restrictions and distortions in world agricultural markets"

¹⁵⁹ X, "Understanding the WTO: The Agreements: Agriculture: Fairer markets for farmers", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm3_e.htm.

¹⁶⁰ Artikel 2 Agreement on Agriculture.

Zoals gezegd moet deze overeenkomst niet enkel rekening houden met de vrije markt, een belangrijke bestaansreden voor de overeenkomst zijn de specifieke vereisten en het belang van de landbouwmarkt. Er werd dan ook meteen duidelijk bepaald dat er ook met andere elementen rekening zou worden gehouden:

"having regard to non-trade concerns, including food security and the need to protect the environment; having regard to the agreement that special and differential treatment for developing countries is an integral element of the negotiations, and taking into account the possible negative effects of the implementation of the reform programme on least-developed and net food-importing developing countries"

Het mag dus duidelijk zijn dat deze overeenkomst buiten de vrije markt ook de specifieke landbouwmarkt in gedachten houdt.

Onderafdeling 1.2.1 Markttoegang

De eerste pijler van de Agreement on Agriculture bestaat uit de markttoegang, die beschreven staat in deel III van de overeenkomst. Om de toegang tot de markt te vergemakkelijken en te verduidelijken voorziet de overeenkomst dat, met betrekking tot landbouwproducten alle toegangsbeperkingen, zoals bijvoorbeeld kwantitatieve import beperkingen en minimum import prijzen moeten worden omgezet naar gewone douanerechten¹⁶¹. Om te voorkomen dat de douanerechten veel te hoog zouden zijn, omdat er bijvoorbeeld een zeer strenge quotabeperking op rustte en dit dan nog steeds de markttoegang zou beperken, werd er ook voorzien in minimum markttoegang bepalingen¹⁶². Er is ook voorzien in een algemene uitzondering in artikel 5 van de overeenkomst en twee specifieke uitzonderingen in bijlage 5 van de overeenkomst.

Onderafdeling 1.2.2 Lokale Steun

De tweede pijler van de Agreement on Agriculture behandelt de lokale steun. Gezien het belang van landbouw en landbouwproducten is dit een sector waar overheden veel steun geven. Zoals eerder al besproken is lokale steun verstrend voor de internationale handel aangezien de lokale producenten een voordeel krijgen ten opzichte van buitenlandse producenten. Gezien het belang van de specifieke markt is het echter wel wenselijk een bepaalde hoeveelheid van steun in stand te houden om de markt draaiende te houden. De overeenkomst betreffende landbouwproducten voorziet dan ook in een systeem dat bepaalde mate van steun toelaat. Om te beginnen is er de zogenaamde green box, dit is overheidssteun die geacht wordt geen of slechts een minimale impact te hebben op de internationale handel of de productie¹⁶³. Deze vormen van steun zijn

¹⁶¹ Artikel 4.2 Agreement on Agriculture.

¹⁶² Negotiating Group on Market Acces, GNG/MA/W/24, Modalities for the Establishment of Specific Binding Commitments under the reform programme, 20 December 1993, §4 *juncto* Annex 3.

¹⁶³ V. R. HILDRETH, "Renewable Energy Subsidies and the GATT", *Chicago Journal of International Law*, 2014, (702) 724.

opgesomd in bijlage 2 van de overeenkomst en zijn altijd toegestaan zolang aan de vereisten in paragraaf 1 van bijlage 2 is voldaan¹⁶⁴. Een andere uitzonderingsbox is de zogenaamde blue box die teruggevonden kan worden in artikel 6.5 van de overeenkomst. Deze box bevat de steun die bestaat uit directe steun onder productie beperkende programma's in drie bepaalde gevallen. Deze steun is ook toegestaan zolang ze onder een van de situaties in artikel 6.5 te plaatsen is.

Alle andere gevallen van lokale steun zijn onderworpen aan beperkingen. Naar deze subsidies wordt ook wel verwezen als Amber Box¹⁶⁵. Onder de Agreement on Agriculture is er een systeem ontwikkeld om het totaal van lokale steun dat landen mogen bieden te bepalen. Onder deze overeenkomst zijn landen de verbintenis aangegaan om hun lokale steun te verminderen. Ze zijn hiervoor 'Annual and Final Bound Commitment Levels' overeengekomen¹⁶⁶, dit wil zeggen dat ze hebben vastgelegd hoeveel hun lokale steun ieder jaar zal dalen en hoeveel steun ze uiteindelijk nog zullen bieden na verloop van de afgesproken periode van vermindering. Om deze vermindering te bepalen dienen landen hun Aggregate Measurement of Support (AMS) te bepalen overeenkomstig bijlage drie van de overeenkomst, vervolgens zal de AMS vergeleken worden met de verplichting die de lidstaat op zich heeft genomen betreffende de afbouw van de lokale steun¹⁶⁷. Door middel van de AMS kan het geheel aan steun dat door landen wordt gegeven uitgedrukt worden in één cijfer.

Onderafdeling 1.2.3 Exportsubsidies

De derde pijler van de overeenkomst betreffende landbouwproducten bevat een regeling over de exportsubsidies. Lidstaten zijn verplicht om hun exportsubsidies vast te stellen in overeenstemming met hun verplichtingen in de overeenkomst¹⁶⁸. Artikel 9.1 van de overeenkomst bevat een lijst van exportsubsidies waarvoor de lidstaten een verplichting hebben deze te doen afnemen. Deze lijst kan ook worden teruggevonden in bijlage 7 van de uitvoeringsmodaliteiten¹⁶⁹. Bijlage 8 van deze modaliteiten beschrijft hoe de verplichtingen tot afname moeten worden nageleefd. Deze beperkingen zijn gebaseerd op een maximum aan jaarlijkse exportsubsidies zowel op het bedrag als op het volume.

Onderafdeling 1.2.3 Ontwikkelingslanden

Het is vanzelfsprekend dat de impact van al deze verplichtingen niet voor alle landen even zwaar zal doorwegen. Zo zal het voor reeds ontwikkelde landen ook makkelijker zijn om zich naar deze verplichtingen te schikken dan voor ontwikkelingslanden die sterk afhankelijk zijn van de

¹⁶⁴ Artikel 6.1 Agreement on Agriculture.

¹⁶⁵ V. R. HILDRETH, "Renewable Energy Subsidies and the GATT", *Chicago Journal of International Law*, 2014, (702) 724-725.

¹⁶⁶ artikel 6.1 Agreement on Agriculture.

¹⁶⁷ Artikel 6.3 Agreement on Agriculture.

¹⁶⁸ Artikel 8 Agreement on Agriculture.

¹⁶⁹ Negotiating Group on Market Access, GNG/MA/W/24, Modalities for the Establishment of Specific Binding Commitments under the reform programme, 20 December 1993.

landbouw. Tijdens het opstellen van de Agreement on Agriculture werd hier rekening mee gehouden, dit is te zien in de tekst van de overeenkomst. Artikel 15 van de overeenkomst geeft dit zeer duidelijk weer. De eerste paragraaf wijst op het belang van dit verschil en het feit dat er tijdens het opstellen van de mate van verplichting rekening werd gehouden met de ontwikkelingslanden. Ze wijst verder op de afwijkende verplichtingen voor de ontwikkelingslanden doorheen de overeenkomst, alsook in het opstellen van de schema's met de mate van verplichtingen van de verschillende landen. Dit is inderdaad te zien in andere afdelingen van de overeenkomst waar op verschillende plaatsen een afzonderlijke bepaling is voorzien voor ontwikkelingslanden. Op het gebied van lokale steun bijvoorbeeld zijn er bepaalde vormen van subsidies die normaal zijn onderworpen aan beperkingen maar hiervan worden uitgesloten voor ontwikkelingslanden¹⁷⁰, zodat hun landbouwsector zich beter zou kunnen ontwikkelen.

Naast afwijkende mate van vermindering werd er nog aan aanpassing voorzien. Ontwikkelingslanden krijgen een langere periode om hun totaal verplichte vermindering in te voeren, namelijk een periode van tien jaar¹⁷¹, op die manier kan de vermindering geleidelijk aan doorgevoerd worden. Door deze transactieperiode zal de impact minder groot zijn. Voor de minst ontwikkelde landen werd zelfs voorzien dat ze helemaal geen vermindering moesten doorvoeren¹⁷².

Een andere belangrijke bepaling voor ontwikkelingslanden is artikel 16 van de Agreement on Agriculture. Deze verwijst naar de "Decision on Measures Concerning the Possible Negative Effects of the Reform Programme on Least-Developed and Net Food-Importing Developing Countries"¹⁷³ en wijst op de verplichting van de reeds ontwikkelde landen die voortvloeien uit deze beslissing¹⁷⁴. De bedoeling van deze beslissing is om aan de hand van bepaalde mechanismen ervoor te zorgen dat de minst ontwikkelde landen en de landen die sterk afhankelijk zijn van import met betrekking tot voedsel niet te zwaar getroffen worden door de maatregelen die genomen worden met betrekking tot de handel in landbouwproducten¹⁷⁵. Op deze manier wil men ervoor zorgen dat er voldoende voedsel ter beschikking is voor deze landen die anders in een tekort zouden kunnen komen om aan de basisbehoeften te voldoen¹⁷⁶.

Afdeling 1.3 Resultaat

Met de agreement on Agriculture heeft de Wereldhandelsorganisatie dus duidelijk de belangen van de specifieke landbouwmarkt erkend. Veel maatregelen zoals lokale steun komen gemakkelijk in strijd met het recht van de Wereldhandelsorganisatie, aangezien deze de vrije handel verstoren. Dit is ook het geval in de landbouwsector. Wegens het belang van de sector en het belang van

¹⁷⁰ Artikel 6.2 Agreement on Agriculture.

¹⁷¹ Artikel 15.1 Agreement on Agriculture.

¹⁷² Artikel 15.2 Agreement on Agriculture.

¹⁷³ De Decision on Measures Concerning the Possible Negative Effects of the Reform Programme on Least-Developed and Net Food-Importing Developing Countries werd aangenomen door het Trade Negotiations Committee op 15 December 1993 en 14 April 1994.

¹⁷⁴ Artikel 16.1 Agreement on Agriculture.

¹⁷⁵ Decision on Measures Concerning the Possible Negative Effects of the Reform Programme on Least-Developed and Net Food-Importing Developing Countries, § 3.

¹⁷⁶ Decision on Measures Concerning the Possible Negative Effects of the Reform Programme on Least-Developed and Net Food-Importing Developing Countries, § 2.

steun in deze sector was er nieuwe wetgeving vereist, de Agreement on Agriculture staat duidelijk nog steeds toe dat landen steun bieden. Deze overeenkomst heeft weliswaar tot doel de maatregelen die lidstaten nemen te beperken en te controleren, maar voorziet in een systeem van geleidelijke afbouw. Op het gebied van markttoegang is het nog steeds mogelijk dat landen maatregelen nemen, maar alle maatregelen met uitwerking op import moeten worden omgezet naar douanerechten. Op deze manier is het voor producenten en landen van buitenaf gemakkelijker om te weten wat hen te wachten staat, wanneer zij van plan zijn om te exporteren naar dat land.

Met betrekking tot lokale steun kan er worden vastgesteld dat deze niet volledig verboden is, er is echter wel vereist dat deze wordt afgebouwd. Er wordt ook een onderscheid gemaakt tussen verschillende soorten van steun, bepaalde steun mag altijd geboden worden (green box), andere steun slechts in bepaalde gevallen of in bepaalde mate (blue box) en de overige steun moet worden afgebouwd. Het afbouwen van deze steun moet gebeuren binnen een bepaalde tijdsspanne, ieder jaar zullen de lidstaten geleidelijk kunnen afbouwen. Er is bepaald hoe groot het percentage is van de steun dat moet worden afgebouwd, dit percentage alsook de totale tijdsspanne waarover dit moet gebeuren verschilt voor ontwikkelde landen en ontwikkelingslanden. Ook voor bepaalde exportsubsidies hebben lidstaten de verplichting deze te doen afnemen.

Er wordt dus duidelijk rekening gehouden met de vereisten van de markt. In de verplichtingen opgenomen in de Agreement on Agriculture is duidelijk de afweging zichtbaar tussen het liberaliseren van handel en de belangen van de landbouwsector. Zowel op gebied van de markttoegang, de lokale steun als de exportsubsidies is er geprobeerd de vrije handel te bevorderen door de maatregelen te doen afnemen of transparanter te maken en langs de andere kant overheden nog steeds toe te staan in bepaalde mate maatregelen te nemen om de landbouwsector te blijven stimuleren. Ook met de ontwikkelingslanden werd er rekening gehouden door de verplichtingen van deze landen te verlagen en in bepaalde gevallen zelfs geen verplichtingen op te leggen. Dit is zo omdat deze landen soms in hoge mate afhankelijk zijn van landbouw en indien ze dezelfde verplichtingen hadden als de ontwikkelde landen zou dit een te grote impact en te veel negatieve gevolgen kunnen hebben.

Hoofdstuk 2: Staatssteun in de EU

Een ander model waar naar gekeken kan worden om een nieuwe overeenkomst voor hernieuwbare energie op te baseren is het systeem van staatssteun in de EU. Indien een lidstaat staatssteun wil bieden dan zal ze de Commissie van de EU hiervan op de hoogte moeten brengen, deze zal dan nagaan of de steun die de lidstaat wil bieden al dan niet toegestaan is. Sinds 2008 bestaat er ook een General Block Exemption Regulation (GBER), deze maakt het mogelijk dat bepaalde vormen van staatssteun kunnen worden genomen zonder de voorafgaande toestemming van de Commissie. Wel moet er voldaan zijn aan de voorwaarden gesteld in de GBER, indien hieraan niet is voldaan dan zal er nog steeds toestemming moeten worden gevraagd aan de Commissie¹⁷⁷. Dit systeem bestaat erin dat overheden die staatssteun willen bieden hier toestemming voor moeten vragen tenzij aan bepaalde voorwaarden voldaan is.

Het systeem van staatssteun in de EU kan wel gebruikt worden om er een aantal principes uit te halen, maar is niet zomaar toepasbaar in de Wereldhandelsorganisatie. Het systeem van de EU situeert zich immers binnen een groter complexer kader van een supranationale organisatie¹⁷⁸.

¹⁷⁷ L. RUBINI, "The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives", 2011, 43 – 45.

¹⁷⁸ *ibid.*

Hoofdstuk 3: Mee te nemen principes

Bij het opstellen van een nieuwe overeenkomst voor hernieuwbare energie zouden een aantal belangrijke richtlijnen in het achterhoofd moeten worden gehouden die moeten bijdragen aan de degelijkheid van de regelgeving van de Wereldhandelsorganisatie¹⁷⁹. Deze zullen ook even kort besproken worden.

Afdeling 3.1 Transparantie

Een eerste principe is transparantie. Dit is een fundamenteel principe voor de Wereldhandelsorganisatie, maar in de meeste overeenkomsten is dit principe achteraf toegevoegd en heeft het niet vanaf het begin meegespeeld bij het ontwerpen van de regelgeving. Vanaf het begin zal dit principe van transparantie moeten worden meegenomen in de ontwikkeling van nieuwe regelgeving en zal er moeten worden nagedacht wat van de overheden via transparantie bereikt wil worden¹⁸⁰. Er moet worden gewerkt aan een systeem met voldoende meldingsverplichtingen en er moet voldoende informatie worden uitgewisseld zodat het voor iedereen duidelijk is welke steun bepaalde overheden zullen bieden en er een zekere mate van controle kan worden uitgeoefend¹⁸¹.

Afdeling 3.2 Beleid

Als tweede zou er een combinatie moeten worden gemaakt tussen de verschillende aspecten van beleid. Langs de ene kant moeten er gedetailleerde regels worden opgemaakt die duidelijk uiteenzetten wat toegestaan is en wat niet. Langs de andere kant moet er ook aandacht worden besteed aan het informele beleid waar er informatie over subsidies kan worden uitgewisseld en geëvalueerd, een soort forum waar discussies kunnen ontstaan. De combinatie van deze twee aspecten kan ervoor zorgen dat er meer vertrouwen ontstaat tussen de lidstaten, maar eveneens meer vertrouwen in het systeem. Aan de informele kant kunnen ook moeilijkheden worden ontdekt met de regelgeving die dan eventueel aangepast zou kunnen worden¹⁸².

Afdeling 3.3 Gemeenschapsgevoel

Een laatste element om mee te nemen bij het opstellen van een nieuwe overeenkomst is het aanwakkeren van een gemeenschapsgevoel. Indien er tussen de lidstaten een groter gemeenschapsgevoel bestaat en men zich bewust is van de gezamenlijke interesses en

¹⁷⁹ L., RUBINI, "The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives", 2011, 40.

¹⁸⁰ T COLLINS-WILLIMAS, R WOLFE, "Transparency as a trade policy tool: the WTO's cloudy windows", *World Trade Review*, 2010, 9:4, 551, 573.

¹⁸¹ L., RUBINI, "The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives", 2011, 41.

¹⁸² L., RUBINI, "The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives", 2011, 41 – 42.

doelstellingen, dan zal er ook meer het gevoel zijn dat er naar een gezamenlijk doel wordt gestreefd. Dit kan bovendien het vertrouwen in het systeem vergroten dat dan meer gezien kan worden als een gezamenlijk instrument om een gezamenlijk doel te bereiken. Het zou in deze tijd ook kunnen zijn dat, om aan de toenemende druk en verschillende problemen tegemoet te komen, een uitsluitende contractuele benadering niet volstaat en dat er ook een gemeenschapsbenadering nodig is¹⁸³.

¹⁸³ L., RUBINI, "The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives", 2011, 42 – 43.

Hoofdstuk 4: Naar een nieuwe overeenkomst

Dat een nieuwe overeenkomst voor hernieuwbare energie wenselijk zou zijn is hierboven al beschreven (zie *supra* Deel III Afdeling 2.3 en Deel IV). Dit lijkt namelijk de meest geschikte oplossing, gezien het belang van de sector en de specifieke noden waarmee dan rekening zal kunnen worden gehouden. De Agreement on Agriculture is ontstaan vanuit dezelfde idee, de landbouwmarkt was oorspronkelijk ook onderworpen aan de algemene bepalingen betreffende handel in de GATT. Dit zorgde voor conflicten en dus werd er voor landbouw een nieuwe overeenkomst opgesteld.

Een belangrijk element bij het opstellen van de overeenkomst voor landbouw, dat ook van belang is bij het opstellen van een overeenkomst voor hernieuwbare energie, zijn de specifieke eisen van de betreffende markt. Landbouw en energie zijn belangrijke markten voor landen, het is ook daarom dat beide veel overheidssteun genieten. Het stimuleren van deze markten zorgt ook voor werkgelegenheid en dit komt de gehele economie van het land ten goede. Het feit dat steun zo belangrijk is voor de sector is bij het opstellen van de Agreement on Agriculture duidelijk meegenomen. De GATT legt zeer strenge voorwaarden op en staat normaal gezien geen overheidsinterventies die de vrije handel in het gedrang brengen toe. Er zijn wel een aantal uitzonderingen voorzien, maar deze worden vrij streng toegepast. De Agreement on Agriculture houdt rekening met de nood aan steun. Er is duidelijk gekeken naar een manier om de overheidsinterventies toch nog te laten bestaan, maar ze wel zo goed mogelijk te laten samengaan met de liberalisering van de internationale handel. Overheidsinterventies zijn dus niet verboden, maar wel onderworpen aan voorwaarden. Zo kan de sector nog steun ontvangen, maar wordt ervoor gezorgd dat de overheden niet zomaar eender welke maatregel kunnen invoeren. Door voorwaarden te stellen kan er controle worden uitgeoefend op welke vormen van overheidsinterventies nog zijn toegestaan. Dit komt ook de internationale handel ten goede, aangezien het op die manier duidelijker is voor andere landen die handel wensen te drijven.

Deze algemene instelling van belangenafweging en van proberen de verschillende belangen te combineren zal zeker moeten worden meegenomen in het opstellen van een overeenkomst voor hernieuwbare energie. Overheden zullen nog steeds maatregelen moeten kunnen nemen, de markt van hernieuwbare energie is belangrijk voor landen en de markt heeft de steun van de overheid nodig om te kunnen ontwikkelen.

Een eerste methode die zou kunnen worden toegepast uit de Agreement on Agriculture is het uniform maken van maatregelen. Dit is echter geen gemakkelijke opgave op alle gebieden, voor landbouwproducten werd dit gedaan voor alle maatregelen die een importbeperking inhielden. Dit zou ook kunnen gebeuren bij hernieuwbare energie, alle maatregelen die betrekking hebben op de import van materialen op de markt van hernieuwbare energie zouden uniform kunnen worden gemaakt. Met betrekking tot landbouwproducten werden er beperkingen opgelegd op de hoeveelheid subsidies die overheden konden geven om export te stimuleren, op dit gebied zou ook geprobeerd kunnen worden om de maatregelen meer uniform te maken alhoewel dit misschien minder nuttig is dan bij import. Op het gebied van import zijn uniforme maatregelen zeer handig

aangezien deze het duidelijker maken voor andere handeldrijvende landen. Iedereen hanteert dezelfde maatregelen, mogelijk in andere mate maar het principe blijft hetzelfde waardoor alle landen bekend zijn met het soort maatregel en het effect. Dit is ook goed voor de transparantie van overheidsinterventies. Transparantie is zoals eerder gezegd (zie *supra* Deel IV Afdeling 3.1) een belangrijk element dat moet worden meegenomen in een nieuwe overeenkomst. Ook voor de exportsubsidies zal dit de mate van transparantie verhogen, niet zozeer voor andere landen die handel wensen te drijven, maar wel voor de controle op de naleving van verplichtingen. Indien men de exportsubsidies zou willen beperken is het in dat geval makkelijker te controleren dan wanneer iedereen allerlei verschillende soorten exportsubsidies zouden hanteren.

Een ander element dat is gebruikt in de Agreement on Agriculture en dat ook gehanteerd zou kunnen worden in een nieuwe overeenkomst voor hernieuwbare energie is het box systeem. Deze vindt zijn uitwerking op het gebied van de lokale steun. Het is zeer belangrijk dat hier voldoende aandacht aan wordt besteed, aangezien net dit element van de maatregelen ter promotie van hernieuwbare energie vaak een probleem vormt. De lokale steun creëert immers een voordeel voor de eigen markt en dit zorgt voor een ongelijke situatie met andere markten. Voor landbouw wordt er een opdeling gemaakt in drie boxen, namelijk green, blue en amber. De verschillende vormen van steun worden opgedeeld in een box, het is eigenlijk zo dat alle steun normaal zou moeten worden afgebouwd, dit is de amber box. Steun zorgt immers voor een verstoring van het evenwicht, maar steun is ook nodig voor de markt, dus is er een systeem van afbouw. Overheden zullen dus nog steeds maatregelen kunnen nemen, maar niet onbeperkt. De andere twee boxen zijn eigenlijk uitzonderingen, bepaalde vormen van overheidsinterventies verstoren het evenwicht in de vrije handel zo minimaal tot helemaal niet dat ze altijd toegestaan zijn (green box) en andere vormen zijn toegestaan onder bepaalde voorwaarden en tot een bepaald niveau (blue box). Ook in het systeem van staatssteun in de EU is er een soortgelijke opdeling te herkennen. Deze is wel nog iets eenvoudiger, er is namelijk bepaalde steun die toegestaan is, indien aan bepaalde voorwaarden voldaan is. Alle andere steun, die niet aan deze voorwaarden voldoet, is onderworpen aan een controlemechanisme. Overheden die andere vormen van staatssteun willen bieden moeten deze steun ter goedkeuring voorleggen.

De opdeling van steun in verschillende categorieën is ook een goed systeem voor de overeenkomst betreffende hernieuwbare energie, deze markt heeft immers ook steun nodig en het is dus ook goed indien er bepaalde mate van steun kan blijven bestaan. Ook het systeem van de staatssteun biedt hier een bruikbare methode. Er moet wel rekening mee gehouden worden dat dit niet zomaar kan worden overgenomen, de Wereldhandelsorganisatie is geen supranationale organisatie en heeft dus niet dezelfde complexe structuur. Voor de overeenkomst betreffende hernieuwbare energie zou er dus een opdeling kunnen worden gemaakt van de verschillende vormen van lokale steun, waarbij bepaalde steun toegelaten is onder bepaalde voorwaarden en andere steun moet worden afgebouwd tot een niveau waarop ze de vrije markt niet teveel meer verstoort. Voor staatssteun moet toestemming worden gevraagd, dit is op het gebied van hernieuwbare energie binnen de Wereldhandelsorganisatie moeilijker haalbaar. Wat daarentegen wel haalbaar zou zijn is een meldingsplicht. Overheden die steun bieden moeten dit melden, op die manier zijn alle andere overheden of organisaties die hier een belang bij hebben van op de hoogte. Dit komt ook de

transparantie ten goede, aangezien het dan mogelijk is voor alle belanghebbende partijen om op één plaats na te kijken welke steun er door verschillende overheden wordt geboden.

Bij het bepalen van de toegestane mate van lokale steun zou in de overeenkomst betreffende hernieuwbare energie, net zoals bij de landbouwmarkt, ook rekening kunnen worden gehouden met ontwikkelingslanden. Er zullen landen zijn die de ontwikkeling van nieuwe hernieuwbare bronnen van energie sterk nodig hebben, deze landen zullen dan ook meer steun moeten kunnen bieden om deze ontwikkeling te realiseren. Bijvoorbeeld indien een ontwikkelingsland in bepaalde gebieden geen elektriciteit ter beschikking zou hebben, dan zou het mogelijk moeten zijn voor de overheid om dit zonder beperkingen te kunnen promoten zodat er daar bijvoorbeeld een zonnepaneleninstallatie zou kunnen worden voorzien. De steun die in deze landen wordt geboden heeft ook minder een economische doelstelling en speelt veel sterker vanuit de doelstelling om te voorzien in basisbehoeften.

Transparantie is zeker aanwezig in een nieuw systeem, dit door maatregelen uniform te maken en door het invoeren van een meldingsplicht. Er waren ook nog twee andere principes die meegenomen moesten worden. Om te beginnen moesten de verschillende aspecten van het beleid aan bod komen, dit is in de context van de Wereldhandelsorganisatie niet zo een moeilijke opdracht aangezien deze eigenlijk een onderhandelingsforum is. Het zit in de aard van de Wereldhandelsorganisatie dat lidstaten met elkaar overleggen en besprekingen voeren. Dit is de informele kant van het beleid, anderzijds zijn er de uitgevaardigde regels die zorgen voor de formele regelgevende kant. Deze beide aspecten spelen in de context van de Wereldhandelsorganisatie ook om het gemeenschapsgevoel te ontwikkelen. Aan de informele kant zijn er de lidstaten die met elkaar praten over bepaalde problemen / conflicten. Het gezamenlijk praten over waarom bepaalde maatregelen werden genomen en de doelstellingen die ze hierbij hebben zorgt ervoor dat lidstaten elkaar beter begrijpen. Ook op het gebied van het opstellen van regelgeving speelt er binnen de Wereldhandelsorganisatie een sterk gemeenschapsgevoel. Alle landen zijn immers betrokken bij het opstellen van de regelgeving en de onderhandelingen hierover. Dit wil zeggen dat de regelgeving ontstaat uit de gezamenlijke wensen, opvattingen, doelstellingen, ... van alle leden. Op deze manier ontstaat er ook een gemeenschapsgevoel, aangezien alle leden hun eigen inbreng hebben en de regelgeving die hieruit voortvloeit de regelgeving is die de leden als gemeenschap willen.

4.4.1 Een nieuwe overeenkomst

Er is voldoende inspiratie voor een nieuwe overeenkomst. Er zou dus een nieuwe overeenkomst voor hernieuwbare energie kunnen worden opgesteld die probeert om bepaalde vormen van overheidsinterventie meer uniform te maken, en die een opdeling maakt tussen de verschillende maatregelen. Overheden moeten nog steeds in staat zijn om steun te geven aan de markt voor hernieuwbare energie, maar dit zou gecontroleerd moeten worden. Bepaalde maatregelen kunnen overheden dan nemen zonder dat de vrije handel teveel verstoord wordt, andere maatregelen zijn dan weer aan sterkere beperkingen onderworpen. Bovendien moeten overheden de genomen

maatregelen en geboden steun melden, op deze manier wordt er ook tegemoetgekomen aan de belangen van vrije handel. Door de meldingsplicht is het voor andere belanghebbende partijen duidelijker welke maatregelen in bepaalde landen spelen. Transparantie speelt een belangrijke rol op dit gebied en kan er mee voor zorgen dat de vrije handel niet teveel verstoord wordt.

Wat betreft de kwaliteit van het systeem speelt het gemeenschapsgevoel ook sterk. Door alle landen te betrekken bij het opstellen van de regelgeving, bij de controle op het systeem, bij discussies rond conflicten alsook bij het beslechten van conflicten, zullen ze het geheel beter begrijpen. Dit zal ervoor zorgen dat er meer vertrouwen is en de regelgeving ook beter zal worden nageleefd.

Een dergelijke overeenkomst kan de belangen van de specifieke markt in hernieuwbare energie en de doelstellingen van liberalisering van de internationale handel vrij goed verzoenen. Bovendien kan er ook rekening gehouden worden met ontwikkelingslanden die de mogelijkheid tot steun veel meer nodig hebben dan reeds ontwikkelde landen en deze zullen dan aan minder strenge beperkingen onderworpen zijn.

Overheden zullen meer zekerheid hebben en niet meer zo sterk afhankelijk zijn van de interpretatie die het panel of het beroepsorgaan in die specifieke zaak zal geven aan een bepaalde bepaling. Dit komt zowel de internationale handel ten goede, als de markt van hernieuwbare energie in de betrokken landen.

Conclusie

Hernieuwbare energie heeft de laatste tijd aan belang gewonnen. De klimaatverandering is een thema dat veel besproken wordt. Er wordt ook actief gezocht naar manieren om de klimaatverandering tegen te gaan. Een manier waarop dit kan worden bereikt is door de CO₂-uitstoot te doen verminderen. Dit kan bekomen worden door meer gebruik te maken van propere hernieuwbare bronnen van energie die een minder grote impact hebben op het milieu.

Om de sector van hernieuwbare energie te bevorderen zullen overheden vaak maatregelen nemen om deze sector te steunen. Deze maatregelen hebben verschillende doeleinden. In de eerste plaats zullen ze helpen in het tegengaan van de klimaatverandering, bovendien kan het ontwikkelen van een nieuwe sector ook de gehele economie ten goede komen. Een nieuwe sector ontwikkelen creëert jobs, dit is dan ook weer positief om de werkloosheidsgraad te doen dalen. Indien overheden de sector van hernieuwbare energie verder uitbouwen in hun eigen land dan zijn ze bovendien minder afhankelijk van andere bronnen van energie die geïmporteerd zouden moeten worden. Het is dus duidelijk dat dit een belangrijke sector is waar overheden zeker in willen investeren.

Het ontwikkelen van een nieuwe sector heeft dus een aantal voordelen, maar vereist ook een behoorlijke financiële draagkracht. Nieuwe technologieën ontwikkelen vereist eerst een omvangrijke kapitaalinput vooraleer ze rendabel kunnen worden. Er zal een afweging moeten worden gemaakt over de financiële middelen die hieraan zullen worden besteed. Deze afweging zal worden gemaakt door private investeerders, maar ook door de overheden. Overheden zullen dan soms maatregelen uitvaardigen die deze financiële last van de private investeerders zal verlagen. Dit komt de hele economie ten goede omdat deze nieuwe sector banen met zich zal meebrengen. Overheden die steun bieden willen natuurlijk liefst dat deze banen op hun grondgebied ontstaan. Om dit te bekomen zullen ze de steun aan bepaalde voorwaarden koppelen. Indien er gewoonweg gezegd zou worden dat enkel lokale producenten van de steun kunnen genieten is het duidelijk dat alle steun op het eigen grondgebied zal blijven. Een andere situatie is dat overheden bepaalde tarieven voor hernieuwbare energie zullen toekennen, om deze gunstige tarieven te genieten is vereist dat ervoor een bepaalde hoeveelheid aan lokaal geproduceerde materialen of benodigdheden zal worden gebruikt. Dit zorgt ervoor dat de bedrijven op het eigen grondgebied, die voorzien in de basisproducten voor de productie van hernieuwbare energie, een voordeel zullen genieten ten opzichte van de bedrijven die in een andere lidstaat zijn gevestigd.

De doelstelling van de Wereldhandelsorganisatie is om de internationale handel te liberaliseren. Om dit te bereiken werden er overeenkomsten opgesteld die tot doel hebben handel belemmerende maatregelen af te schaffen. Twee belangrijke principes zijn het principe van meest begunstigde natie en het principe van nationale behandeling, die zijn opgenomen in de GATT en die ook kunnen worden teruggevonden in andere overeenkomsten. Dit eerste principe heeft tot doel ervoor te zorgen dat alle gelijkaardige producten uit gelijkaardige landen die geëxporteerd worden naar eenzelfde lidstaat, door die lidstaat gelijk behandeld zullen worden wat betreft de import. Het tweede principe bouwt eigenlijk verder op de situatie en stelt dat alle gelijkaardige producten die

zich op dezelfde markt bevinden, op dezelfde manier zullen worden behandeld. Er mag dus eenmaal goederen zijn geïmporteerd geen onderscheid meer worden gemaakt tussen goederen die lokaal zijn geproduceerd en goederen die zijn geïmporteerd.

Ook met betrekking tot het toekennen van subsidies zijn er in de Wereldhandelsorganisatie bepalingen en overeenkomsten opgesteld. Hierin wordt voorzien in een definitie van wat een subsidie is, op deze manier kunnen lidstaten niet ontsnappen aan de regelgeving door een andere benaming te gebruiken. Indien er sprake is van een subsidie dan zal deze onderworpen zijn aan strenge voorwaarden. Subsidies mogen immers geen voordeel bieden aan lokale producenten dat niet geboden zou worden aan andere producenten. Op deze manier zou door het toekennen van subsidies de markt worden verstoord.

Indien overheden zich niet aan de regelgeving van de Wereldhandelsorganisatie houden kan er een procedure worden gestart bij de Wereldhandelsorganisatie. De overtreding zal dan onderzocht worden en indien er daadwerkelijk een inbreuk is gemaakt zal hiertegen kunnen worden opgetreden. De partij die een overtreding heeft begaan zal in de eerste plaats de overtreding moeten stoppen. Het gevolg van een veroordeling is dat andere lidstaten bepaalde acties kunnen ondernemen tegen de lidstaat die de overtreding heeft begaan indien deze de overtreding niet heeft beëindigd. Eerst zal er nog met de lidstaat onderhandeld kunnen worden om een regeling proberen uit te werken met de andere staten die hierdoor nadeel ondervinden. Indien er niet tot een regeling kan worden gekomen zullen de andere lidstaten hun verplichtingen ten opzichte van de lidstaat die de overtreding heeft begaan kunnen schorsen. Dit zorgt voor een negatieve situatie voor de economie van de lidstaat die de overtreding heeft begaan.

Maatregelen die worden genomen met betrekking tot hernieuwbare energie zijn vaak zo opgesteld of hebben vaak het effect dat er hoofdzakelijk een voordeel zal ontstaan voor de lokale hernieuwbare energiemarkt. Ze kunnen dan in conflict komen met de regelgeving van de Wereldhandelsorganisatie. Deze regelgeving voorziet wel in een aantal uitzonderingen, maar de hele regelgeving, met inbegrip van de uitzonderingen, is niet opgesteld met dit soort conflicten in gedachten. De toepassing van deze regelgeving op deze conflicten is dan ook niet heel duidelijk. Veel hangt af van de interpretatie tijdens de geschillenbeslechting. De uitzonderingen worden vrij restrictief geïnterpreteerd en zijn dus moeilijk te gebruiken om deze conflicten op te lossen. Vaak zal een maatregel dan ook een overtreding uitmaken met alle gevolgen die hieraan verbonden zijn.

De huidige regelgeving is dus niet geschikt om met deze nieuwe conflicten om te gaan. Naar de toekomst toe is het wenselijk dat hier verandering in komt. Er zijn een aantal mogelijkheden overlopen zoals het aanpassen van de bestaande regelgeving, een richtlijn over het interpreteren van bepaalde bepalingen in dit soort conflicten en het opstellen van een nieuwe overeenkomst voor hernieuwbare energie. De eerste twee methoden zouden al iets meer zekerheid kunnen bieden over hoe met deze conflicten dient te worden omgegaan. De bestaande regelgeving blijft echter het uitgangspunt en de bestaande toepassing zou zijn doorwerking kunnen blijven hebben. Het opstellen van een nieuwe overeenkomst lijkt dan ook de meest geschikte methode, op deze manier kan er vanaf de basis nieuwe regelgeving worden opgebouwd met alle belangen die in deze conflicten spelen in het achterhoofd.

Het is dus wenselijk een nieuwe overeenkomst op te stellen die van toepassing is op hernieuwbare energie. Deze overeenkomst zal een belangenafweging inhouden tussen de doelstellingen die worden beoogd met de maatregelen die overheden nemen en het belang van de Wereldhandelsorganisatie om de internationale handel te liberaliseren. Er werd gekeken naar de opbouw van de Agreement on Agriculture, deze is eveneens ontstaan wegens de specifieke vereisten van de landbouwmarkt. De landbouwmarkt en de markt van hernieuwbare energie zijn beide belangrijke markten die overheidssteun nodig hebben. Ook het systeem van staatssteun in de EU kan inspiratie opleveren. Vervolgens werd er ook nog naar een aantal principes gekeken waarmee men rekening moet houden.

Het is van belang dat overheden steun kunnen blijven bieden aan de sector van hernieuwbare energie, er zal dus geen volledige afschaffing mogen worden opgenomen in de nieuwe overeenkomst. Wel is het belangrijk dat deze steun in goede banen wordt geleid en dat er ook zoveel mogelijk rekening zal worden gehouden met de vrije handel.

Een eerste doelstelling die de nieuwe overeenkomst kan stellen is om bepaalde vormen van maatregelen uniform te maken, dit draagt bij tot de transparantie van de geboden steun en het systeem, alsook aan de controle. Indien iedereen dezelfde maatregelen hanteert is het gemakkelijker een analyse te maken en verschillen te zien. Dit helpt ook bij het ontwikkelen van een gemeenschapsgevoel.

Overheden zullen dus zoals gezegd steun moeten kunnen blijven bieden. Er zal een opdeling moeten worden gemaakt tussen de verschillende vormen van steun. Bepaalde vormen van steun zullen geen of weinig invloed hebben op de vrije handel en dus toegestaan kunnen worden. Er kunnen voorwaarden worden opgesteld waaraan deze steun moet voldoen om toegestaan te zijn. Andere vormen van steun zullen wel een grotere impact hebben op de vrije handel, dit wil echter niet zeggen dat deze zomaar afgeschaft kunnen worden. Er kunnen verplichtingen opgelegd worden om deze vormen te verminderen of slechts in bepaalde mate toe te staan. Bovendien kan er een meldingsplicht worden opgelegd aan overheden die steun bieden. Dit draagt weer bij tot de transparantie. Transparantie is heel belangrijk, de maatregelen die genomen zouden kunnen worden kunnen dan wel een handelsbelemmering vormen, maar omdat de hoeveelheid en de mate waarin deze worden genomen is geregeld en er gemakkelijk kan worden geraadpleegd welke maatregelen overheden hebben genomen kan dit weer bijdragen aan de vrije markt. Belanghebbenden zullen zich hier immers op kunnen voorbereiden en niet plots met deze maatregelen geconfronteerd worden.

Een ander belangrijk principe dat al aanwezig is omwille van de aard van de Wereldhandelsorganisatie, is dat de verschillende beleidsaspecten van regelgeving en informele gesprekken moeten worden gecombineerd. Tijdens deze gesprekken kunnen discussies ontstaan en kunnen lidstaten met elkaar overleggen en ideeën uitwisselen. Hier kan ook worden vastgesteld dat er een probleem is waar veel overheden mee zitten waardoor de regelgeving hier dan weer op kan inspelen. Dit draagt ook bij tot het gemeenschapsgevoel tussen de lidstaten wat ervoor zorgt dat de regelgeving wordt gezien als een middel voor een gezamenlijk doel.

Een nieuwe overeenkomst met betrekking tot hernieuwbare energie zou dus welkom zijn. Binnen het kader van de Wereldhandelsorganisatie is dit een haalbare doelstelling. Het zou veel zekerheid kunnen bieden aangezien de verschillende belangen die nu voor conflicten zorgen hierin kunnen worden opgenomen. Dit zou beter zijn voor zowel de internationale handel aangezien deze baat heeft bij meer transparantie en controle aangaande maatregelen ter promotie van hernieuwbare energie, alsook voor de sector van hernieuwbare energie aangezien er bepaalde vormen van steun geboden kan worden zonder dat de lidstaat hiervoor veroordeeld zal worden.

Bibliografie

Wetgeving

- General Agreement on Tariffs and Trade 1947 zoals opgenomen door verwijzing in de GATT 1997 opgenomen in bijlage 1A bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.
- General Agreement on Tariffs and Trade 1997 zoals opgenomen in bijlage 1A bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.
- General Agreement on Trade in Services zoals opgenomen in bijlage 1B bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.
- Overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie zoals terug te vinden op https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto.pdf
- Richtlijn 1225/2009/EC van 30 november 2009 on protection against dumped imports from countries not members of the European Community, OJ L343/51.
- Agreement on Trade – Related Aspects of Intellectual Property Rights zoals opgenomen in bijlage 1C bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.
- Agreement on Trade Related Investemnet Measures zoals opgenomen in bijlage 1A bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.
- De Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement in Tariffs and Trade 1994 is bijgevoegd in bijlage 1A bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.
- Negotiating Group on Market Acces, GNG/MA/W/24, Modalities for the Establishment of Specific Binding Commitments under the reform programme, 20 december 1993.
- The Decision on Measures Concerning the Possible Negative Effects of the Reform Programme on Least-Developed and Net Food-Importing Developing Countries werd aangenomen door het Trade Negotiations Committee op 15 December 1993 en 14 april 1994.
- Dispute Settlement Understanding zoals opgenomen in bijlage 2 bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.
- Ministerial Conference, WT/MIN(01)DEC/1, 20 November 2001.

- Agreement on subsidies and countervailing measures zoals bijgevoegd in bijlage 1A bij de overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie.

Rechtspraak

- Appellate Body Report, United States – Standards for reformulated and conventional gasoline, WT/DS2/AB/R, 22, april 1996.
- Appellate Body Report, United States – Import prohibition of certain shrimp and shrimp products, WT/DS58/AB/R, oktober 1998.
- Appellate Body report, Korea – Measures affecting imports of fresh, chilled and frozen beef, WT/DS161/AB/R, WT/DS169/AB/R, december 2000.
- Appellate Body report, European Communities – Measures affecting asbestos and asbestos containing products, WT/DS135/AB/R, maart 2001.
- Appellate Body report, Brazil – Measures affecting imports of retreaded tyres, WT/DS332/AB/R, december 2007.
- Appellate Body report, China – Measures affecting trading rights and distribution services for certain publications and audiovisual entertainment products, WT/DS363/AD/R, december 2009.
- Appellate Body report, Canada – Certain Measures affecting the renewable energy generation sector, Canada – Measures relating to the feed-in tariff program, WT/DS412/AB/R, WT/DS426/AB/R, mei 2013.
- Panel report, United States – Prohibition of imports of tuna and tuna products from Canada, L/5198 – 29S/91, februari 1982.
- Panel Report, Thailand – Restrictions on importation of and internal taxes on cigarettes, DS10/R – 37S/200, november 1990.
- Panel Report, United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, WT/DS2/R, januari 1996.
- Panel report, Canada – Certain Measures affecting the renewable energy generation sector, Canada – Measures relating to the feed-in tariff program, WT/DS412/R, WT/DS426/R, december 2012.

- European Commission, 'EU initiates anti-dumping investigation on solar panel imports from China', Memo 6 September 2012, terug te vinden op: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-647_en.htm
- Commission Regulation no 513/2013, 4 juni 2013, OJ L152/5.

Rechtsleer

- COLLINS-WILLIMAS, T. en WOLFE, R. "Transparency as a trade policy tool: the WTO's cloudy windows", *World Trade Review*, 2010, 9:4, 551 – 581.
- CONDON, B. J., *Climate Change and the Unresolved Issues in WTO Law*, 2009, 28 p.
- CZAKO, J., HUMAN, J. en MIRANDA, J., *A Handbook on Anti-Dumping Investigations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 543 p.
- DiMENTO, J. F. en DOUGHMAN, P., *Climate Change: What it Means for Us, Our Children, and Our Grandchildren*, Massachusetts, MIT Press, 2007, 232 p.
- FRÄSS – EHRFELD, C., *Renewable Energy Sources A Chance to Combat Climate Change*, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, 2009, 608 p.
- HILDRETH, V. R., "Renewable Energy Subsidies and the GATT", *Chicago Journal of International Law*, 2014, 702 – 729.
- HOWSE R., *Climate Change Mitigation Subsidies and the WTO Legal Framework: A Policy Analysis*, International Institute for Sustainable Development, 2010, 29 p.
- HUFBAUER, G.C. en SCHOTT, J.J., *Local Content Requirements: A Global Problem*, Peterson Institute for International Economics, 2013, 212 p.
- International Energy Agency, World Energy outlook 2014 Factsheet http://www.worldenergyoutlook.org/media/weoweb-site/2014/141112_WEO_FactSheets.pdf
- KULOVESI, K., "International Trade Disputes on Renewable Energy: Testing Ground for Mutual Supportiveness of WTO Law and Climate Change Law", *RECIEL*, 2014, 342 – 353.
- MENDONÇA, M., JACOBS, D. en SOVACOO, B.K., *Powering the green economy: The Feed-in tariff Handbook*, Londen, Earthscan, 2010, 208 p.

- RIVERA-BATIZ, L. en OLIVA , M.A., *International Trade: Theory, Strategies, and Evidence*, Oxford, Oxford University Press, 2003, 700 p.
- RUBUNI, L., *The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives*, Draft 23 September 2011, 47 p.
- VAN DEN BOSSCHE, P., *The Law and policy of the World Trade Organisation: Text, Cases and Materials*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008
- WILKE, M., *Feed-in Tariffs for Renewable Energy and WTO Subsidy Rules: an initial legal review*, Genève, ICTSD, 2011, 31 p.
- X, "Understanding the WTO: Basics, What is the World Trade Organization?", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm
- X, "Understanding the WTO: Settling Disputes, A unique contribution", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm
- X, "Understanding the WTO: The Agreements: Agriculture: Fairer markets for farmers", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm3_e.htm
- X, "Understanding the WTO: The Organization, Whose WTO is it anyway?", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm
- YANOVICH, A., "WTO Rules and the Energy Sector" in SELIVANOVA, Y. (ed.), *Regulation of Energy in International Trade Law*, AH Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, 416 p.

Auteursrechtelijke overeenkomst

Ik/wij verlenen het wereldwijde auteursrecht voor de ingediende eindverhandeling:
De WHO en duurzaam gebruik van natuurlijke grondstoffen

Richting: **master in de rechten-rechtsbedeling**

Jaar: **2015**

in alle mogelijke mediaformaten, - bestaande en in de toekomst te ontwikkelen - , aan de Universiteit Hasselt.

Niet tegenstaand deze toekenning van het auteursrecht aan de Universiteit Hasselt behoud ik als auteur het recht om de eindverhandeling, - in zijn geheel of gedeeltelijk -, vrij te reproduceren, (her)publiceren of distribueren zonder de toelating te moeten verkrijgen van de Universiteit Hasselt.

Ik bevestig dat de eindverhandeling mijn origineel werk is, en dat ik het recht heb om de rechten te verlenen die in deze overeenkomst worden beschreven. Ik verklaar tevens dat de eindverhandeling, naar mijn weten, het auteursrecht van anderen niet overtreedt.

Ik verklaar tevens dat ik voor het materiaal in de eindverhandeling dat beschermd wordt door het auteursrecht, de nodige toelatingen heb verkregen zodat ik deze ook aan de Universiteit Hasselt kan overdragen en dat dit duidelijk in de tekst en inhoud van de eindverhandeling werd genotificeerd.

Universiteit Hasselt zal mij als auteur(s) van de eindverhandeling identificeren en zal geen wijzigingen aanbrengen aan de eindverhandeling, uitgezonderd deze toegelaten door deze overeenkomst.

Voor akkoord,

Aerts, Philippe

Datum: **15/05/2015**